

Başörtüsü Tartışmalarına Dair Bir Araştırma

A Study on Headscarf Debates

Recep YILDIZ^a

Öz

2022 yılının son aylarında başörtüsü bir kez daha sıcak siyasi gündemi belirledi. Hükümet, Kılıçdaroğlu'nun kalıcı çözüm önerisine anayasa değişikliği veya referandumla yanıt verdi. 14 yıl önce, Şubat 2008'de, başörtüsü serbestiyeti getiren 5735 sayılı kanun Cumhurbaşkanlığı'nın onayından sonra Resmî Gazete'de yayımlanmıştı. Ancak birkaç ay içinde Anayasa Mahkemesi kararıyla kanun iptal edilmişti. Bu bir aylık süre başörtüsü tartışmalarının en yoğun olduğu dönemlerden biri olmuştur. O nedenle araştırma, 2008 yılının Ocak ve şubat aylarında ortaya atılan tezleri, başörtüsü yasağını destekleyen ve karşı çıkanların gerekçeleriyle birlikte ele almaktadır. Amacı da günümüzde yaşanan süreci tematik olarak tasnif edilmiş gerekçeler ışığında değerlendirmektir.

Araştırma literatür taramasının yanında, konuya ilişkin gazete yazılarını ve söylemleri etkileşimsiz analitik bir yaklaşımla, zamana özgü tarihsel bir analiz deseni ve içerik analizi tekniği ile değerlendirmektedir. Toplanan verilerin analizi sonrasında başörtüsü yasağı savunuculuğunun ve yasağa itirazların şu temalar etrafında yoğunlaştığı görülmüştür. Siyasi sembol, laiklik ve cumhuriyetin kazanımları, özgürlük, kamusal alan, dini gereklilik. Varılan sonuç ve değerlendirme ise yıllardır çözülemeyen başörtüsü sorununa kalıcı bir çözüm getirilmesinin toplumsal barış ve refaha katkı sağlayacağıdır.

Anahtar Kelimeler

Başörtüsü/Türban, Siyaset, Yasaklama, Serbestlik, Gerekçe.

Abstract

In the last months of 2022, the headscarf issue set the political agenda. The government responded to Kılıçdaroğlu's permanent solution proposal by a constitutional amendment or a referendum. 14 years ago, in February 2008, Law No. 5735, which introduced freedom of the headscarf, was published in the Official Gazette upon the approval of the President. However, within a few months, the law was annulled by the decision of the Constitutional Court. That one-month period became had been one of the most intense periods of headscarf debates. For this reason, this study deals with the assertions along with the justifications put forward by those who support and oppose the headscarf prohibition in January and February 2008. The study aims to examine the recent process in the light of thematically classified justifications.

In addition to the literature review, the study evaluates the newspaper articles and discourses on the subject based on a non-interactive analytical approach, a time-specific historical analysis pattern, and content analysis technique. After the analysis of gathered data, it was found that the advocacy of the headscarf prohibition and the objections to the prohibition were concentrated around the following themes. Political symbol, secularism and the achievements of the republic, freedom, public sphere, religious requirement. The study concludes that a permanent solution to the headscarf issue, of which the resolution has been delayed for years, will contribute to social peace and welfare.

Keywords

Headscarf, Politics, Prohibition Freedom, Justification.

^a Doç. Dr. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.
Bandırma/Türkiye. Email: ryildiz@bandirma.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License ile lisanslanmıştır.

İctimaiyat Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. / Journal of İctimaiyat Magazine ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

1. Giriş

1 Ekim 2022 günü televizyonlarda ve sosyal medyada yer aldığı üzere Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, TBMM'nin 27. Dönem 6. Yasama Yılı'nın açılış programında konuşurken iktidarlarındaki başarılarını başörtüsüne de atıf yapan “temel hak ve özgürlüklerini en üst seviyeye çıkartan sessiz devrimler” olarak nitelendirdi ve bu sessiz devrimlerin Yeni Anayasa çalışmalarında yer alacağını belirtti.

“Türkiye’yi vesayetin, darbelerin, baskıların, zulümlerin utancından; vatandaşlarımızı kökeni, inancı, mezhebi, meşrebi, kılık-kıyafet ve kültürü sebebiyle horlanmaktan beraber kurtardık. Yeni anayasayla bu kazanımların ahdi temelini de olması gereken hale getirmek istiyoruz.” (Erdoğan, 2022).

İki gün sonra (3 Ekim 2022) Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun sosyal medya hesabından video yoluyla yaptığı konuşmasıyla da başörtüsü konusu yine gündemin ilk sırasına oturdu.

“Türkiye’yi barıştırma yolu zor ve engebeli bir yol ve bu yolda hep beraber yürümek zorundayız. Bu yaralardan biri de başörtüsü mevzuu. Burada bizim de yanlışlarımız oldu geçmişte, ama değişmeyi öğrenmeyi bildik. Şimdi bir sonraki aşamaya geçme zamanı. Bu meseleyi toplum olarak aşma, geride bırakma zamanı. Konuyu devlet ciddiyeti ile çözme ve siyasetçilerin iki dudağı arasında çıkarma zamanı. Evrensel hukuk ilkeleri ile uyum içinde bir kanuni çerçeve oluşturduk. Kadınların giyim kuşamını siyasetin tekeline çıkartıyoruz. Bu hakkı yasal güvenceye alacağız, bunu bir tartışma konusu olmaktan tümüyle çıkartacağız. Yarın itibarıyla bu yarayı sonsuza kadar kapatacak adımı atıyoruz. Kanun teklifimizi grup toplantımızdan hemen sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunacağız.” (Kılıçdaroğlu, 2022).

Kamuda başörtüsü serbestliğini içeren üç maddelik yasa teklifi, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından TBMM Başkanlığı'na sunuldu.

1. Kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilen ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile üst kuruluşlarına bağlı olarak bir mesleği icra eden kadınlar, yürüttükleri mesleğin icrası kapsamında giyilmesi gerekli cübbe, önlük, üniforma vb. dışında kıyafet giymek ya da giymemek gibi temel hak ve özgürlükleri ihlal edecek biçimde herhangi bir zorlamaya tabi tutulamaz.
2. Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.
3. Bu Kanun hükümlerini Cumhurbaşkanı yürütür. (Kılıçdaroğlu'nun başörtüsü çıkışı, 2022).

Bunun üzerine 5 Ekim günü, Türkiye'nin artık başörtüsü meselesi kalmadığını söylemekle birlikte Erdoğan, Kılıçdaroğlu'nu günah çıkarmakla anarak kalıcı çözüm için anayasal düzeyde değişiklik teklifini ileri sürdü.

“Kanun teklifi diye mecliste sundukları metin özellikle sorun itibarıyla hem tüm boyutları ile kucaklamaktan hem de arzu edilen şekilde çözmekten uzaktır. Hatta tam tersine geçmişte olduğu gibi kötü niyetli yorumlar eliyle yeni yasakların dayanağı haline bile gelebilir. Madem bu konuyu kendisi gündeme getirdi, öyle ise biz daha öte bir teklifle mukabele edelim. ... Şayet bu zat temel bir insan hakkı olan başörtüsü meselesini ülkenin gündeminden kati şekilde çıkarmakta samimi ise, şayet bu zat gençlerimizin en büyük hassasiyetleri olan özgürlük alanlarından biri konumundaki bu meselenin ahdi temelini güçlendirme sözünün arkasında ise, gelin çözümü yasa değil anayasa düzeyinde sağlayalım. Kardeşlerim. Üstelik bu konuda elimizde Cumhur ittifakı olarak başlattığımız girişimle meclisimizin 2008 yılında ortaya koyduğu bir irade de mevcuttur. AK Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi olarak o

dönemde hazırladığımız 5735 sayılı anayasa değişikliği teklifini kamuda çalışmayı da kapsayacak şekilde bu hususta aksi yönde düzenleme yapılamayacağı, uygulamaya gidilemeyeceği açık kaydıyla birlikte yeniden çıkartalım. Çünkü bugün mecliste basit çoğunlukla çıkan bir yasayla verilen hakkın yarın bir başka meclis denkleminde aynı şekilde alınabilmesi mümkündür. Meseleyi anayasa düzeyine taşıdığımızda ise süreç bu kadar kolay yürüyemeyeceği için nispeten daha kalıcı daha sağlam daha muhkem bir iş ortaya çıkmış olacaktır. ... Böylece CHP'ye 14 yıl sonra üzerindeki utanç lekelerinden en azından birini temizleme fırsatı vermiş de olacak. ... Ben arkadaşlarıma talimatı bugün burada veriyorum. Adalet bakanı başta olmak üzere aynı şekilde anayasa komisyonundaki arkadaşlarım hep birlikte çalışmalarını süratle hazırlayacaklar önümüze getirecekler. Gerisi CHP'nin ve başındaki zatın bileceği iştir. Hatta bununla kalmayalım kadının ve erkeğin birlikteliğinden oluşan aile kurumumuzu da güçlendirerek geleceğimize güvenle bakmamızı sağlayacak ilave değişiklikler de yapalım.” (Erdoğan, 2022).

Başörtüsü konusunun tekrar gündeme gelmesinin nedeni yakın geçmişte yaşananlardır. Başörtüsüyle ilgili lehte ve aleyhte tartışmalar sadece bugünlere özgü bir tartışma değildir. Yaşı 50 üstü olanlarca bizzat yaşanmış olan yakın tarihteki 1980 askeri darbesi ve 28 Şubat postmodern darbe sürecindeki başörtüsünü yasaklayıcı uygulamalar ve tartışmalar buna örnektir.

Tarihsel süreçte kıyafet biçim ve giyim tarzlarını kanunlarla düzenlenme çabaları hiç eksik olmamıştır. Bazı kıyafetlerin zorla giydirilmesi ve bazılarının dönem dönem yasaklanması yoluyla insanların sınırlandırılması herkes tarafından bilinmektedir. Türkiye de bunun dışında değildir. Örneğin, bir dönem erkeklere fes kadınlara başörtüsü zorunludur. Bir dönem erkeğin fesi çıkarıp şapka takması zorunluyken kadının başörtüsünü çıkarması yönünde kuvvetli yönlendirme ve teşvikler mevcuttur. Sonraki süreçte erkeğin şapkasını çıkarması uygun görülürken kadının başını açması istenmiş, zaman zaman da belli yerlerde başörtüsü yasaklanmıştır. Tepeden topluma düzen vermek isteyen jakoben tavır olarak değerlendirilebilecek olan bu uygulamalar, genelde halk ile devletin arasındaki mesafeyi açmış ama toplum üyeleri arasında kamplaşmalara neden olmamıştır. Dönem dönem başörtüsü yasakları üzerine siyasî sahada sert tartışmalar ve kamplaşmalar yaşanmışsa da bu kamplaşma topluma yansımamış; başı kapalı olanla açık olanlar beraberce hayatlarına devam etmişlerdir. Hatta başörtüsü yasağının getirildiği son dönemde (28 Şubat süreci) ve sonrasında siyasi ve hatta dini anlayış farklarına rağmen farklı kesimler birlikte yasağa direnç göstermişler, başörtüsü lehine desteklerini ortaya koymuşlardır. Örneğin, üniversitelerde görev yapan öğretim elemanları da başörtüsü yasağının kalkması için internet üzerinden düzenlenen bir imza kampanyasıyla desteklerini göstermişlerdir. Sonrasında siyaset ve ideoloji bakışıyla karşı atak olarak yasağın devamı için imza kampanyası başlatılmıştır. Serbestlik taraftarları kadar kuvvetli olmasa da imzalar konmuştur. Her iki imza kampanyasında da imza atmaktan çekinenlerin, adının anılmamasını isteyenlerin varlığı da gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir.

Etkilerinin bin yıl süreceği söylenen 28 Şubat postmodern darbesi sonrasında halkın teveccühüyle hükümeti kuran iktidarın 2008 yılında serbestlik lehine attığı adımlarla başörtüsü tartışmaları yine gündemin merkezi haline gelmişti. 09/02/2008 tarihine gelindiğinde de 23.Dönem 2.Yasama Yılı 62.Birleşiminde kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanlığınca onaylanan ve 23/02/2008 gün ve 26796 numaralı Resmi Gazetede yayımlanan 5735 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”

başörtüsüne serbestlik getirmekteydi. Kanunda, Anayasasının 10 uncu maddesinin dördüncü fıkrasına “bütün işlemlerinde” ibaresinden sonra gelmek üzere “ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında” ibaresi eklenmiş ve 42’nci maddesine altıncı fıkradan sonra gelmek üzere “Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yükseköğrenim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir” fıkrası eklenmişti. (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2008). Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri 110 milletvekilinin açtığı iptal davası sonrasında, 2 karşı oyla birlikte oyçokluğuyla ve Anayasa’nın 2., 4. ve 148. maddeleri gözetilerek 22 Ekim 2008 gün ve 27032 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan 5/6/2008 karar günlü Anayasa Mahkemesi Kararı ile kanun iptal edilmişti. (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2008). O nedenle araştırma, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın İspanya’da yapmış olduğu konuşmadan sonra başlayan (15.01.2008) ve başörtüsü serbestisiyle ilgili yasanın Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’e sunulmasına (12.02.2008) kadar geçen yaklaşık bir aylık süre içerisinde gazetelerde yer almış tartışmalarla sınırlıdır. Gazetelerden faydalanma sürecinde gazetelerin kendilerine şayet bulunamamış ise internet üzerinden gazete linklerine ulaşılmıştır.

Araştırmaya konu olan süreçte, başörtüsü yasağını savunan ve uygulayanların “*Türban*”, yasağa karşı çıkanların ise “*Başörtüsü*” kavramını kullanmakta ısrar ettikleri görülmektedir. Yasağı savunanlarca sorun, başörtüsü sorunu değil türban sorunudur. Gerekçesi ise Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan Yardımcısı Onur Öymen’in açıklamalarında görülebilir. Öymen’e göre, başörtüsü kültürel, geleneksel, tarihi bir örtü olarak doğal şekilde hayatın içindedir; örtünme Anadolu’da geleneksel başörtüsüyle yapılır ve bin yıllık gelenektir. Ama türban dini örtünme aracı değil siyasal simgedir. Başörtüsü geleneksel bir örtü iken türban belli bir simge haline dönüşen bir örtüdür. Kıyafetin siyasi simge haline gelmesi ise ya totaliter rejimlerde ya da teokratik ülkelerde olur (Başkana padişah benzetmesi, 2008). O nedenle bu görüştekilere göre geleneğe aykırı olan örtü türbandır ve yasak olmalıdır. Ancak böyle bir yaklaşım/iddia, sürekli aynı uygulama ve araçların savunulması anlamına gelir ki bir yönüyle değişime karşı çıkmaktadır. Oysa “Kılık Kıyafet Kanunları” modernliğe, çağdaşlığa atılan adım ve geçmişten gelen geleneklerden kurtuluşun göstergesi olarak kabul edilmektedir. O nedenle hem gelenekselliği eleştirmek hem de söz konusu başörtüsü olunca gelenekselliği savunmak; ‘her şeyde modernleşilecek ama başörtüsü söz konusu olunca geleneksel kalınacaktır’ demek bir çelişkiyi içinde barındırmaktadır. Yine tarihsel, kültürel ve geleneksel olmayan ama günümüzde yaygın olarak kullanılan takım elbise, pantolon, kravat, bluejeans, ve benzeri giysilerde geleneksellik savunusu yapılmazken; sadece başörtüsü söz konusu olunca gelenek meşru ve doğru kabul edilmektedir. Şayet biçimi değişince siyasi simge oluyorsa, o durumda takım elbise ve diğerleri neyin siyasi simgesidir, sorusunu sormak yine çelişkiye işaret edecektir.

Kıyafet içinde sadece (çene altı bağlama biçimiyle kabul edilebilir direktmesi ile) başörtüsünün tarihe ve geleneğe mahkûm edilişi, ayrımcılık üzerinden siyasi mücadele alanı oluşturmuştur (halen oluşturmaktadır). O dönem Meclis’teki uygulama buna örnektir. Yasaklanması taraftarlarına göre ve uygulamada görüldüğü üzere, başörtüsü geleneksel kalıpları içinde kalmalıdır. Biçimi değiştirilmiş başörtüsü artık türbandır ve siyasi simgedir. Artık devlet kurumlarına ve Meclis’e başı açık olarak girilecektir; geleneksel haliyle de biçimi değişmiş haliyle de giremezsiniz, yasaktır. Nasıl girilebileceği iç tüzükte ve kanunlarda da belirlenmiştir. Böylece geleneksel örtü savunusu da boşa çıkmaktadır. Başörtüsünün serbest olmasını savunanlar ise türbanın bir baş örtme biçimi, bir kalıp örtü olduğunu söylemekle birlikte; ülkedeki kadınların türban değil başörtüsü örttüklerini dile getirmekte; Türkiye’de ‘Türban ve

başörtüsü ayrımının, yasağı savunanlarca ortaya atıldığını belirtmektedirler. Onlara göre, geçmişten günümüze halk, kadınların başlarına örttükleri örtüyü türban değil en yaygın adıyla başörtüsü olarak adlandırıp benimsemiştir. O nedenle yasağı koyan ve savunanlar, gelecek tepkilerden emindirler ve bu tepkileri en aza indirebilmek için 'başörtüsü yasağı' adı yerine 'türban yasağı' adını koymuşlardır. Bu bir saptırma ve maksadı gizleyerek yasağı meşrulaştırma aracıdır. Hayrettin Karaman (2008) da "Türban Uydurmadır" başlıklı gazete köşesinde başörtüsünün, zaman ve mekân farklarına bağlı olarak birçok çeşidinden söz etmektedir. O'na göre şehirlerde yaşayan kızların çeşitli şekillerde başlarına örttükleri örtü de başörtüsüdür, bunun adı türban değildir. Türban, genellikle pamuklu veya ipek kumaştan yapılmış; başa veya fes, kavuk gibi bir iç şapkanın üzerine sarılan uzun baş örtüsüdür. Fes veya kavuk üzerine sarılan türban, Türkçede sarık olarak anılır. Türban kelimesinin kökeni Farsça dulband kelimesine dayanır. Türkçe'de tülbent olarak kullanılan kelime Fransızcada türban olarak geçmiştir. İslami kaynaklarda da kadınların örtünmelerine ve kullandıkları başörtüsüne türban denmemektedir. Yani türban da bir çeşit baş örtüsüdür ama türban kelimesi, 'okumuşların ve şehirli kızların başörtülerini ayırıp simgeleştirerek mahkûm etmek isteyenler' tarafından uydurulmuştur. Türban ve başörtüsü ayrımı siyasilerin de gündemindedir. Örneğin, o günlerde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 'türban nedir, başörtüsü nedir' sorusunu sorup Meydan Larousse, Türk Dil Kurumu ve Dil Derneği sözlükleri, Oxford İngilizce sözlük ve Britannica İngilizce ile paralel Vikipedi'den faydalanarak tanımlarını yapmakta ve Türkiye'deki kadınların türban değil, başörtüsü örttüklerini ifade etmektedir (Türbanın Çözümü Kolay, 2008).

Zikredilen süreçte, konulan yasakların siyaset alanında konuşulması, tartışılması, kanunlar çıkarılması yanında Anayasa Mahkemesi'ne, Danıştay'a, YÖK'e ve diğer kurumlara yansıtılması nedeniyle başörtüsü *Anayasa açısından* da (Anayasaya girmesi-girmemesi, girerse nasıl gireceği ki başörtüsü konusu günümüzde tam da bu noktada yoğunlaşmış durumdadır) tartışılmaktadır. Serbestlik yönünde bir anayasal düzenleme yapılamayacağını, anayasaya hiçbir şekilde girmemesi gerektiğini *savunanların* bir kısmı, uygulamadaki başörtüsü yasağının devamını istemekte ya da bir anayasal düzenleme ile serbestliğin sınırının çizilmesini yoksa kamusal alana yayılacağını ileri sürmektedirler. Bir kesim, anayasaya konuyla ilgili konulacak bir hükmün laiklik ilkesini kemireceğini, sorunu çözmemeyip büyüteceğini ısrarla ifade etmektedir. Başka bir kesim, kılık ve kıyafet düzenlemelerinin yönetmeliklerle düzenlenen konulardan olduğunu belirterek çözüm zemininin anayasa olmadığını dile getirmektedir. Başka bir kesim de 'başörtüsü yasağı mı kaldırılacak yoksa başörtüsü takma mecburiyeti getirilerek başı açık gezme yasağı mı konacak?' şeklinde endişelerini gündeme taşımaktadır. Serbestliği *savunanların* büyük bir kesimi de inançla ilgili konuları anayasa çerçevesinde çözme çabasını, modern bir anlayışın ürünü olarak görmemektedir. Bu yolla sağlanan bir özgürlüğün sorunlu olacağı ileri sürülmektedir. Onlara göre, 'var olan yasak, başı açık olma mecburiyeti ama başı örtme yasağı' olduğuna göre çözüm, özgürlükte aranmalıdır. Bu da örtme veya örtmemeden birini zorlamakla değil ikisini de serbest bırakmakla mümkündür. Zira serbestlik bir yasağı kaldırıp bir yasağı getirmek değildir, yasakların kaldırılışdır. Bu yasak başını örtenleri mağdur etmektedir. Onların mağduriyetlerinin kaldırılması başı açık olanların mağduriyeti değildir. Şayet herkes başını örtecek denirse işte o zaman başı açık olmak isteyenler mağdur edilecektir. Tüm mağduriyetlerin önüne geçmek özgürlükleri sınırlayan yasaklamalarla değil özgürlüklerin alanını genişletmekle mümkündür. Zaten Türk halkının başörtüsü için beklentisi de ilk adım beklentisi değil her alanda serbestlik tanıyan nihai çözümdür.

Bu yaklaşımlar kapsamında başörtüsü yasağının kalması ya da devam etmesi noktasında yapılan yoğun tartışmalar beş başlık altında toplanmıştır.

2. Siyasal Gerekçeler

Siyasi gerekçelerle *başörtüsü yasağını savunan görüşler*, genel olarak, din devleti kurma çabalarının bir göstergesi, siyasi simge, siyasi çıkar/rant elde etme ve oy avcılığı, gündem değiştirme veya saptırma aracı olarak kullanılması noktalarına odaklanmaktadır. Belli bir grup da sınıf mücadelesinin bir alanı ve Büyük Orta Doğu Projesi çerçevesinde ABD'nin bir dayatması olduğunu ileri sürmektedir. Dile getirdikleri tezleri şu altı tema altında sınıflandırabiliriz:

Birincisi, türban ile dine dayalı bir devlet düzeni hedeflenmektedir. Deniz Baykal'ın gazetelerde yer alan ifadesiyle, türban, iktidardakilerin laiklikten sıkılarak tehlikeli bir arayış içine girmelerinin göstergesidir. Bir süre sonra sokakta başı açık dolaşmak güç olacaktır. Çünkü dine dayalı bir devlet düzeni hedeflenmektedir (Türkiye Din Devletine, 2008). Bazı dini referans alan akım veya gruplar açısından şeriat hükümlerine göre yönetilen bir din devleti kurmaya yönelik amaçlarını gerçekleştirmenin, Türkiye'yi işgal etme çabalarının ilk adımıdır. Esasen sorunun kaynağı, tarlada çalışan kadınlar ve üniversitedeki yasak açısından da öğrenciler değil siyasi partilerdir (Heper, 2008), tarikat ve cemaatlerin güdümündeki siyasi harekettir. Hedef Türkiye'nin başına İslam şalını örtmek (Türenç, 2008) muhafazakâr ve İslami hayat tarzını toplumda egemen kılmak, hayata geçirmektir. Başkaları için tek doğru/gerçek/iyi olanın ne olduğunu bilme iddiası ile ideolojiler, insanları özgürlüklere değil yasaklara taşır. O nedenle örneğin bir özgürleştirme prensibi olan başı örtülü olarak üniversiteye girebilme hakkı, Millî Görüş açısından aşkın gücün emri olarak "başı açık gezmeyi yasaklama" prensibinin savunulmasıdır. Yakın hedef ise türban yasağının kaldırılıp türbanın özgürleştirilmesidir (Ülsever, 2008). Kısası, başörtüsü İslam Cumhuriyeti kurma yolunda Türkiye'nin başına örtülen veya örtülmek istenen bir İslam örtüsüdür, bir başlangıçtır. O nedenle türban yasağı doğru bir uygulamadır.

İkincisi, türban dine dayalı siyasetin simgesidir. Türban hem dinî kökenlidir hem siyasi bir simgedir (Doğru, 2008). "İslam devleti kurmak isteyen (az ya da çok şiddet yanlısı) her türden siyasi İslamcılığın ve suikastçı Müslüman kardeşlerin simgesi"dir (İnce, 2008). Siyasi simge olduğu için de konu laiklik tartışmasına dönüşmüş ve ucu demokrasi tartışmasına kadar dayanmıştır. Eskiden beri simgedir, yeni değildir. Simgeleştirildiği, bir partinin, bir anlayışın bayrağı haline getirildiği için de Türkiye kutuplaşmıştır (Tezkan, 2008). Bu bağlamda türban siyasi bir vatandaşlığın işaretidir. Dolayısıyla düşünce ve eylemlerinde dinin emir ve yasaklarını önceleyen insanların siyaset kademelerinde yer alması uygun değildir. Türban da siyasete ve devletle ilgili alanlara sokulmamalıdır. Çünkü devleti belli bir kılık kıyafet içerisine sokmak, dinin ve dinî sembol ve referansların siyasette kullanılması veya siyasî faaliyetlerin dinî sembollerle yapılması yanlıştır. Güngör Mengi (2008) de "Fes de Simge" adlı köşe yazısında türbanın tek başına siyasî ve dinî simge olmadığını sadece dine veya din sömürsüne dayalı siyasetin simgesi olduğunu belirterek yazısına devam etmektedir. O'na göre siyasi simge, parti amblemi veya rozetidir. Onunla kalabalığa girilmesi bölünmeyi getirmez, mesajı da yoktur. Ama siyaset amaçlı dinî simge bölünmeyi getirir ve mesajı vardır. Türban üstünden siyaset yapanlarca verilen bu mesaj, 'türban takanlar Müslüman, takmayanlar Müslüman değil' mesajıdır. Bu fesada karşı rejim elbette kendini koruyacaktır. Siyasî malzeme ve dinî simge olmakla da hem dinî duyguların istismar aracı hem de türban takmayanların ötekileştirilmesine ve ötekileştirilen insanların rencide edilmesine sebep olmaktadır. O nedenle türban yasağı doğru bir uygulamadır.

Üçüncüsü, türban gerici bir siyasetin simgesidir. Çünkü çağdaşlıkla, bilim ve teknolojiyle örtüşmemektedir. Türban dini bir gereklilik değil kendisini çağdaşlaşmaya açmamış, çağdaşlaşmadan nasibini almamış zihinlerin inanışdır, çağdışı kalmış bir -Ortaçağ- uygulamasıdır. Bugün gerici ve işbirlikçi bir siyasetin simgesidir, gericiliğin önü alabildiğine açılmaktadır (Aşık, 2008). Bu yüzden türban takan ve gerekliliğini savunanlar çağın gerisinde kalmış gerici insanlardır. O nedenle bu düşüncedekilerin özellikle üniversitelere alınmaması doğru olanıdır. Zira Celal Şengör'ün (Cuntacı Profesörün Şok Eden, 2008) gazetelerde yer verilen açıklamalarında olduğu gibi, öğrencilere öğretilenler din kitaplarına ters düştüğünden (Nuh Tufanı olmamıştır, insanlar Âdem ile Havva'dan gelmemiştir, evrimin sonucudur vb.) dinî ideolojiler üniversitelere girmemelidir. Şayet türbanlı öğrenciler üniversiteye giderlerse üniversite kapısına kilit vurulacaktır. Üstelik Ersin Kalaycıoğlu'nun (Gamalı Haçla Türban, 2008) açıklaması dikkate alındığında, İslam dini türbandan ibaret olmadığından sadece onunla ilgili özel uygulama yapılamaz. Uygulama tüm ilkelerin uygulanması olabilir. O durumda, o ilkelere de üniversitelerde yer verilmek durumunda kalacaktır. Örneğin, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden ayrı dersliklerde, farklı laboratuvarlarda okutulması, farklı otobüslere binip gidip gelmeleri... ki bu mümkün değildir. Hasan Gerçeker'in (Hurafeye Dönülmez, 2008) ifadesiyle de bilim ve teknoloji çağında hurafelerle dolu bir sisteme geri dönüş çabaları görülmektedir. Tüm bu açıklamalar türban yaşayının doğru bir uygulama olduğunu temellendirmek için ileri sürülmüş görüşlerdir.

Dördüncüsü, türban genel ve yerel seçimlerde kullanılan, üzerinden siyaset yapılan siyasi bir malzemedir. Oktay Ekşi'ye (2008) göre sorun, türbanın orada veya burada örtülmesi değil din bağlantılı bir kavramın siyaset dünyası tarafından istismar edilmesidir. Dinî hassasiyetlerin kullanılarak oy amacıyla kullanılması, oy toplanmasıdır. Temel sorun ise bu alet edilmişe nasıl engel olunacağıdır. Necati Doğru (2008) ve Sabih Kanadoğlu'nun (Kanadoğlu: "Kapatılmayı", 2008) ifadeleriyle de türban, siyasette dinî sembollerin kullanılması, dinî inançların siyasetin merkezine konması, siyasetin dini inançları hâkim kılmanın bir aracı olarak görülmesi, kısacası dinin *siyasete alet edilmesinin* bir vesilesidir ki yasaklamak en kalıcı ve geçerli çözümdür. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya (Yeniden Kurban Krizine, 2008) için de siyasi partiler dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi menfaat temini maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince kutsal tanınan hususları alet ederek propaganda konusu yapamazlar, kötüye kullanamazlar. Aksi halde kapatılabilirler. CHP Milletvekili Şevket Köse'nin (CHP Milletvekili, 2008) düşünceleri de gazetelerde yer almıştır. Ülkede var olan 100 bin camide her gün ibadetlerini yapan insanlara kimse engel olmadığı halde Türkiye'de bazı partiler, seçimlerde kullanmak üzere takiyyecilik yaparak mağduriyetçiliğe oynamaktadırlar. Mehmet Y. Yılmaz (2008) açısından da başbakan ve başörtüsü serbestliğini savunanlar siyaset için dini sembollerini kullanmaya çekinmemekte, dini hassasiyetleri kullanarak oy toplama peşinde koşmaktadırlar. Hâlbuki Fikret Bila'ya (2008) göre dini simgelerin kamusal ve siyasal alanda kullanılmasının sakıncaları mevcuttur. Örneğin, hâkimler özel bir kıyafet giymekte ve kendi inancına göre simge kullanmamaktadırlar. Mahkeme kürsüsünde kendi inancına göre giyinen bir hâkim olamaz. Öyle olsa eline kutsal kitabı alan mitinglerde siyaset yapmaya başlar. Benim referansım Kuran-ı Kerim'dir diyen, eline kutsal kitabı alıp meydan meydan dolaşır. O halde türban da bu çerçevede ele alınmalı, laik düzen muhafazası için yasaklanmalı veya sınırlandırılmalıdır.

Beşincisi, türban gündem değiştirme stratejisidir. Özellikle iktidarın ciddi sıkıntıları aşamaması veya baş edememesi durumunda sığındığı limandır. Sıkıntıların perdelendiği, üstünün

örtüldüğü, insanların dikkatlerinin bu sıkıntılı konulardan başka konular üzerine çekildiği, bu dönemde toplumun onunla (türbanla) meşgul edildiği bir liman. Dış politikadaki bir olumsuz gelişmeden (Irak veya Suriye ile ciddi bir gelişme, Amerikan ekonomisindeki sorunun ülkeyi de vurabilmesi endişesi.... vs) iç politikadaki açmazlara (çıkmaza giren anayasa meselesi, Kürt sorunu, aş ve iş sorunu, eğitim sorunu... vs) kadar tıkanıklık yaşandığında, türban, kötü gidişat ve asıl meselelerin konuşulmasının önüne geçilmesinde ve halkın gündeminden kaçırılmasında etkili bir stratejidir (Akınan 2008). Bu nedenle türban, belli dönemlerde gündemi işgal etmesi istenen siyasi bir objedir; gündem saptırma aracıdır. Delili ise Cumhurbaşkanı'nın, Başbakan'ın, Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın, bakanların, milletvekillerinin ve bürokratların eşlerinin büyük bölümünün türbanlı olduğu bir ülkede, hâlâ türbanın sorun gibi algılanmasıdır (Küçükaya, 2008). O nedenle türban yasağı doğru bir uygulamadır.

Altıncısı, türban bir yönüyle sınıf mücadelesinin simgesidir. O nedenle hukuki bir mesele değil, bir sınıf çatışması sebebidir, göstergesidir. Bu haliyle siyasî yolculukların, iktidar savaşlarının bayrağıdır. Bir simgedir, ama her iki tarafın /sınıfın da (türbancılar-türban karşıtları) ortak mücadele alanı olarak kabul ettiği bir simgedir. Anayasa değişse de kanunlar teker teker yeniden yazılsa da çatışma bitmeyecektir, hatta türbanlı öğrenciler üniversiteye gitmeye başlasa dahi mesele çözülmeyecektir. Bir taraf sadece türbanı ile değil tarzı /düzeni /algılamaları /kılık kıyafeti ve temelde gelirden aldığı pay ile yıllardır dışlandığı duygusu ile hareket etmektedir. Bu duygunun evde Kur'an okutulup okutulmadığı tartışması ile irdelenmesi mümkün değildir. Zira dışlanmak duygusu çok geniş bir alanda algılanan Cumhuriyet tarihi kadar, hatta daha da eski bir duygudur (Ülsever, 2008). Böyle bir simge olmasına rağmen, diğer bir yönüyle de zengin ve yoksul bütün kadınlar arasında bir ortaklık varmış hissi oluşturmada ve sınıf bilincini engellemede kullanılan bir sömürme aracıdır. Elbette bu tutumda, türbanın sömürme hakkını ilerdeki seçimlerde liseler ve kamu kuruluşları için saklı tutma hesabı rol oynuyor olabilir (Mengi, 2008). Başka bir yönüyle de -Doğu Perinçek tarafından ileri sürüldüğü üzere- Müslüman siyasetinin simgesi değil, *Büyük Orta Doğu Projesinin Siyasi Simgesidir*; ABD'nin bir dayatmasıdır. Perinçek'e göre türban bir rahibe kıyafetidir, siyasi bir simgedir. Eskiden türban özgürlüktü ama şimdi siyasal bir kara bayraktır, haçlı ordusunun kara bayrağıdır. Bunun İslamiyet'le, Türk kültürüyle ilgisi yoktur. Çapa yapılırken, tarlada çalışılırken, mutfakta tarhana yapılırken türban takılmaz; laboratuvarında çalışan, hastanede çalışan kadın türban takamaz. Bu süslü kadınların sosyete giysisidir (Perinçek: Türban Sosyete 2008). O nedenle türban yasağı doğru bir uygulamadır.

Başörtüsü yasağına itiraz edenler ise din devleti kurma çabalarını reddetmekte, siyasi simge olmadığını belirtmekte, siyasi çıkar/rant elde etme ve oy avcılığı için başörtüsü takılmadığını, gündem değiştirme veya saptırma aracı olarak kullanılmasını kendilerinin de tasvip etmeyeceğini dile getirmektedirler. Onlar ya başörtü örtünmenin dayanakları üzerinde durmakta ya yasaklanması yönünde görüş beyan edenlerin tezlerine karşı başörtüsü örtünmeyi savunmakta yahut da yasaklamacı zihniyeti ve söylemlerini tahlil edip onlara karşı antitezler ileri sürerek meseleyi tartışmaktadırlar. Bu görüştekilere göre; başörtüsü örten kadınlar başörtüsünü, ayetlerde ifade edildiği üzere yorum yapmadan olduğu haliyle; derinlemesine incelemeler yapmadan hatta tarihten beri gelen uygulamalara ve zamanla yaşanan değişimlere uygun olarak basit bir şekilde anlayıp başı örtmenin farz oluşuna inanarak başörtüsü kullanmaktadırlar. Başka da bir amaçları bulunmamaktadır. Bu haliyle ve daha önceki ümmetlerde de başının örtülmesinin varlığından da hareketle inanan insanın, inancının bir tezahürü, imkânlar ölçüsünde hassasiyeti olarak görülmektedir. İnanıcı çerçevesinde başörtüsü

örtlenlere destek verenler de (siyasiler, yazarlar...) tüm bu ortak gerekçelerle görüşlerini dile getirmektedirler. Üç başlık altında toplanabilir.

Birincisi, başörtüsü -yasağı savunanların aksine- *bir siyasi simge değildir*. Çünkü hiçbir siyasi görüş ve ideoloji başörtüsünü inhisarına alamaz. Başörtüsü değil bir siyasi düşüncenin, farklı inançların tekelinde bile değildir. Diğer inançlarda da başını örtlenler vardır. Hele onu bir partinin simgesi, işareti gibi algılamak, siyasi bir simge olarak görmek, en azından inanca bir saygısızlık olur (Doğan, 2008). Başörtüsü hangi siyasi partiye oy verileceğini belirlemez. O, inanç gereği başa örtülendir. Üstelik her partide kendilerine oy veren başörtülü kadınlar olduğu gibi, başörtülü kadınlar oy vermeleri itibarıyla mevcut bütün partilere dağılmışlardır. “Başörtülüler, kendilerini laiklikle bütünleştiren partilere oy vermeleri halinde ve hatta birlikte fotoğraf çektiklerinde başörtüsü siyasi simge değil, ama başka partilere oy verilmesi durumunda mı siyasi simgedir? ... Duyulan tepki, aslında, başörtüsü örtlen kişinin inancına duyulan tepkidir.” (Özkan, 2008). Dile getirilen çelişki, dinî gerekçelerle hayatını tanzim etmek isteyenlerin gericilikle veya bilimsel ve çağdaş olmaktan uzak olmakla ilişkilendirilmesi ve ‘simge yasaksa bu yasak sadece başörtüsüyle sınırlı, niçin?’ sorusu da ileri sürülen bu tezi doğrular nitelikteki örneklerdir.

Yine, başörtüsü inancın bir göstergesi olsa da dini bir simge olarak takdim edilemez. Çünkü başını örtmeyenleri Müslüman kabul etmemek gibi yanlışa düşülebilir. Yasaklamacı zihniyet dini simge diyerek bu yanlışa düşmektedir. Başörtüsü örtmeyenlerin inançsız olduğu söylenemez. Bunu değerlendirmek, kişinin inançlı veya inançsız olduğunu söylemek, insanların uhdesinde değil, ancak Allah’ın bileceği bir iştir. Hatta kişi inandığını söylüyorsa, insanlara düşen onun inandığını kabul etmektir. O nedenle iddia edildiği gibi, bu söz söyledi diye eleştiri alan Orhan Pamuk’un ifadesiyle “başörtüsü, bir kökten dincilik göstergesi de olamaz” (Orhan Pamuk: Türban, 2008). Zira başörtüsü kullanan kadınlara, Türkiye’de her gün, bazı yerler hariç birçok yerde – sorunlu konu bu zaten-, her kesimde rastlanabilmektedir.

Simge dilbilimsel bir kavramdır ve Yasin Aktay’ın ifadesiyle simgenin simgeliğinin iki tarafı vardır. Uygulayan özne ile bunu görüp yorumlayan taraf. İnsanın giyimi ve davranışları anlama yüküdür ve etkileşim bu karşılıklı anlamların yorumlanmasına dayanır. Sözel iletişimden sonra iletişimin en önemli aracını oluşturur. Sağlıklı iletişim kendi davranışının başkaları nezdinde ne anlama geldiğini hesaplama, buna mukabil başkasının davranışının ne anlama geldiği konusunda da hızlı bir yorumlama-anlama esasına dayanır. Başörtüsünün de elbette ki bir anlamı vardır (Aktay, 2008). Bu bağlamda başörtüsünü siyasal simge olarak değerlendirenlerin, onu örtlenlere bir niyet isnat edip isnat ettikleri o niyete göre hüküm verdikleri söylenebilir. Bu tutumu yine Aktay simgesel şiddet kavramıyla kaleme almaktadır. Ona göre, bir yandan başörtüsünü takanın kendi niyetini ve anlamlandırma iradesini yok sayarak kendi yorumlarını dayatmak suretiyle bir tür simgesel şiddet uyguluyorlar. Diğer yandan bu simgesel şiddeti, imgelerin anlamlarını yorumlama tekelini fiili bir şiddetle desteklemek suretiyle tamamlıyorlar. Takanların bütün aksi iddialarına rağmen başörtüsü siyasal bir simgedir dediler ve bu “muharref yorum”u hukuken desteklenemeyen yasakçı uygulamalarına gerekçe kıldılar. Bunun adı simgesel şiddettir. Simgelerin anlamlarının tek taraflı belirlenimidir (Aktay, 2008).

Yine hukuk ve ahlâk açıdan kişinin beyanı esastır. Hâlbuki başörtüsü örtlenler veya örtmese de onaylayanlar için başörtüsü siyasi bir simge değil, sadece dinim emrini yerine getirmede örtünmeye yarayan bir araçtır, bir nesnedir. Yusuf Ziya Cömert de simge adı altında hak yenilmesine dem vurarak meseleyi tartışır. O’na göre, siyasi simge olsaydı onca kız, onca kadın

bir simge için okulunu, işini bırakmazdı. Belki yasakçıların yasağın devam etmesini sağlamak için geliştirdikleri bir simgedir; türban kelimesi gibi anlamı değil de bu kez yeri konumu kaydırılmış bir simgedir; hakkı yenilenlerin değil, hak çiğneyenlerin simgesidir (Cömert, 2008).

Siyasi simge olup olmadığı ile ilgili olarak bir tartışma konusu da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 14.01.2008 tarihinde İspanya'da söylediği *velev ki* sözüdür: “Başörtüsü takana sen siyasi simge olarak takıyorsun deniliyor. O da “Hayır ben siyasi simge olarak takmıyorum” diyor. *Velev ki bir siyasi simge olarak takıldığını düşünün, siyasi simge olarak başörtüsü takmak suç mu? Simgelere, sembollere yasak getirebilir misiniz?* (Erdoğan'ın Siyasi Simge, 2008). İşte bu ifadeler üzerine, Başbakan'a yönelik lehte, aleyhte değerlendirmeler yapıldı. Örneğin;

“Erdoğan nihayet aklında olan adımı attı. ... en azından türbanlıların üniversitelere rahat girmelerinin yolu açılmış oldu. Tabii burada akla ilk takılan “peki bugüne kadar neden türban bir inanç gereği olarak sunuldu? sorusu. Öyle olmadığını ısrarla söylüyorduk, türbanın sömürüldüğünü, bunun bir siyasi simge olarak kullanılarak halkın din duygularına hitap edildiğini anlatıyorduk. Anlayan anlamıştı, anlamayan ise sadece küfür etti. Şimdi madem artık türban bir inanç gereği değil de bir simge olarak kabul ediliyor...” (Ataklı, 2008).

“Peki ne oldu da... birdenbire ‘Tamam kardeşim siyasal simge ise siyasal simge, hiç fark etmez, serbest bırakılacaktır’ noktasına geliverdi ve yeterince güç kazanıldığına iman edilince kartlar mı açıldı? Benim itirazım işte bu noktada. ... ‘hayır hayır katıyen siyasi simge değildir... inancın gereğidir’ diye feryat ettiler. Çünkü türbanın siyasi simge olduğunun kabul edilmesinin yasakçıların eline mühim bir koz vereceğini düşünüyorlardı. ... Yani dün taktik açıdan söylemeyi uygun buluyorlardı. Bugün ise buluyorlar.” (Hakan, 2008).

“Velev ki siyasal simge olsun... cümlesiyle kast edilen ne? Bu tarz girişlerle başlayan cümleler Türkçe’de en aşırı ihtimalleri göz önünde tutmayı gerektirmek için kullanılır. Başörtüsü konusunda Başbakan Erdoğan'ın söylemek istediği, “diyelim ki başını örten genç kızlar içerisinde bunu siyasal simge olarak takanlar olsun onlar öyle yapıyor diye üniversitelerde başörtüsü yasaklanabilir mi? cümlesiyle kast edilendir. ... Bıçak adam öldürmeye de yaradığı için hiç kimsenin aklından bıçağı yasaklamak geçmiyor. Kaldı ki siyasal simge aşırı örnekler göz ardı edilecek olursa mahzurlu sayılmaz. Siyasetin alanına giren simgeler o kişi hakkında fikir verir... Aksi halde seçim kampanyası bile yapılamaz olur ülkemizde.” (Koru, 2008).

“Velev ki” sözünden benim ne anladığımı da belirtmek, sanırım araştırmanın maksadını aşmak olmayacaktır. Söz dört anlamı içermektedir.

- Başörtüsü örtenler siyasi simge olarak değil inanç gereği örttüklerini söyledikleri halde bazıları onlara inanmayıp gizli niyetler taşıdıklarından hareketle bir bakıma onları yalancı konuma indirgemektedirler. Böylece aynı zamanda insanlara niçin inanılmadığı, beyan esastır ilkesine niçin riayet edilmediği sorgulanmaktadır.
- İnsanlar siyasi simgeler kullanmakta özgürdürler. Siyasi maksatla kullanılan tüm rozetler, siyasi parti bayrakları, saç ve sakal şekilleri, kafa tokuşturmak... vs de hep birer simgedirler. Siyasi simgedir diye yasaklanamazlar, kullanım özgürlüğü vardır.
- Başörtüsü bir siyasi simge değildir.
- Siyasi simge değil ama *olsa bile* simgelere, sembollere yasak getirilemeyeceğinden başörtüsüne de yasak getirilemez, her iki halde de yasaklanamaz. Üstelik siyasi simge olarak başa örtülse dahi suç değildir. ‘Siyasal simgedir, o halde yasaklanmalıdır’ da denemez. Her iki halde de başörtüsü özgürlüğün göstergesidir.

İkincisi, başörtüsü aleyhinde birçok farklı görüş ve tezler rağmen *'inancımдан dolayı örtüyorum'* gibi tek bir savunma alanının varlığı, aleyhteki iddiaların doğruluğunu değil, tüm ileri sürülenlerin aksine bir maksadın var olduğunu gösterir. Yasağı savunmaktaki bu amacın bir yönü, "siyasi simge" söylemi üzerinden dindarların siyasette var olmalarını sınırlandırmaktır. Çünkü başörtüsünün siyasi bir soruna dönüşmesi, siyasi bir simge olarak algılanmasıyla ortaya çıkmıştır ki onu simge olarak yorumlayıp gündeme getirenler yasaklamacı zihniyettekilerdir, laikçi çevrelerdir. Nitekim, Özer Sencar, İhsan Dağı, Sıtkı Yıldız ve Vahap Çoşkun'dan oluşan grup ile Türkiye İş Kadınları Derneği (TİKAD) için Metropoll Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından gerçekleştirilmiş olan "Başörtüsü ve Toplumsal Uzlaşma" başlıklı alan araştırmasına ilişkin Kasım 2010 yılında yayımlanmış olan "Basın Özeti" de bu tezi doğrulamaktadır. Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesini temsilen seçilmiş 26 ilin merkez ve ilçelerinde yaşayan 17 ve üzeri yaş grubundaki toplam 3052 kişi ile 20-31 Ekim 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan araştırma bulgularına göre başını örtenlerin %93'ü dinsel inancı gereğini örtünmektedir ki bu sonuç, başörtülülerin örtülerini siyasal bir sembol olarak değil inançları gereği örttüklerini göstermektedir. Siyasal sembol olarak başörtüsü kullandığını söyleyenlerin oranı sadece %1'dir. Bu oranlardan başörtülülerin, başörtüsü yasağını inançlarına yönelik bir yasaklama olarak algılandığı sonucunu da çıkarılmaktadır (Sencar, Dağı, Yıldız ve Çoşkun, 2010).

Diğer yönü "*beyan esastır*" hükmünü yok sayarak ötekileştirmek ve dışlamaktır. Zira bir gerekçe ile başörtüsü örtme, başörtüsü örten için sadece bir anlam taşır. Ancak dışarıdan değerlendirenler tam zıddı bir anlam yüklemektedirler. Oysa doğrusu başörtüsü örtenin gerekçesinde ve beyanında aranır. Diğerleri değerlendirmelerden, yüklemelerden, anlamlandırmalardan ibarettir. Değerlendirmelere dayalı bir yaklaşım, anlayan değil anlamlandıran ve hatta yargılayan bir yaklaşım olabilecektir. En azından inancı gereği başörtüsü örttüğünü belirtenlerin sözlerine güvenmemek [onların da var olduğu ileri sürülen ve siyaset aracı olarak kullanan partizanlar gibi olduğunu ileri sürmek] onları yaralayacaktır. Öyle olmadığını ileri sürdüğü halde onda gizli bir hesap, örtülü bir niyet arandığında, ikiyüzlü muamelesi görmek ve hatta yalan söylemekle itham edilmek şeklinde algılanacaktır. Bu dahi ötekileştirme ve ötekine saygı göstermeme olarak değerlendirilecektir.

Tersi de geçerlidir. Şayet ülkede her kadının başörtü örtmesi zorunlu olup, başörtüsünü çıkarmak yasak olsaydı; aynı mantık yine geçerli olacak ve yine beyanı esas tutup [inancı gereği örttüğünü belirtenler gibi] ne gerekçe ile örtmediğine dair sözlerine itibar edilmesi ve gizli niyet aranmaması gereği vurgulanacak; isteyen hür iradesi ile başörtüsünü örtmemesi hakkı savunulacaktı. Yani, başörtüsü örtenlerin hür iradeleri ile örtünmelerinin savunulması, başörtüsü örtmenin serbest değil yasaklanmış olmasındandır. Aksi yönde bir uygulama örneği bu günlerde İran'da görülmektedir. Kadınların örtünmeleri devlet tarafından zorunlu tutulmuş; kurala uymadığı gerekçesiyle ahlak polisi tarafından şiddete uğrayan bir kadın ölmüş ve İran'da toplumsal direniş başlatılmıştır. Batı toplumlarında ise kimsenin -kimliğin tanınmasına imkân veren- kıyafetine devlet karışmamaktadır. Bu açıklamalardan Levent Köker'in ifadesiyle, başörtüsü ayrımcılığının sebebi, bir siyasi müsamaha veya siyasi tolerans meselesi de değildir (Vatan, 2008) sonucu çıkarmak pekâlâ mümkündür.

Üçüncüsü, -yasağı savunanların aksine- *başörtüsü yasağı üniversitelerde bilimsel özgürlükleri boğan, özgür düşünmeyi yok eden atmosferin de kaynağıdır*. Örneğin YÖK Başkanı Yusuf Ziya Özcan'ın üniversite hakkında ilettikleri bu yöndedir. O'na göre üniversite, özgür beyinlerin

buluştuğu ve yarıştığı ortamın adıdır. En aykırı fikirlerin bile dile getirilebildiği, ileri sürülen her görüşün öncelikle eleştiriye açık olduğu tartışma ve eleştirilerden korkulmayan ortamlardır. Üniversiteler dil, din, cinsiyet, etnik köken ayrımı olmaksızın düşünce ve ifade özgürlüğünün en üst düzeyde yaşandığı ortamlar olmalıdır (Özgürlük Olmadan Üniversite, 2008). Bu bağlamda başörtüsü de bir inanç göstergesidir denilerek yasaklanan değil, tam da bu gerekçeyle dahi olsa, serbest olması gerekendir.

3. Laiklik Bağlamında Değerlendirmeler

Laiklik bağlamında *yasağı savunanların* dile getirdikleri tezleri iki tema ile sınıflandırabiliriz:

2008 yılı Ocak ve şubat aylarında, Can Ataklı, Sabih Kanadoğlu, Aylin Keşoğlu, Canan Arıtman, Ülkü Günay'ın gazetelerdeki yazı ve açıklamaları, yine İnönü Üniversitesi Senatosu, ODTÜ Senatosu ve Danıştay Başkanlar Kurulu'nun yazılı açıklamaları ve ÜAK Başkanı Mustafa Akaydın'ın okuduğu bildirimlerden derlenerek kaleme aldığım temalardan ***birincisi***, *devletin laik üniter yapısına aykırılık* temasıdır. Buna göre türban ve türban lehine yapılan açıklama ve çalışmalar laiklik ilkesini ve Cumhuriyet kazanımlarını yıkmaya yönelik amaç taşımaktadır. Hatta bu faaliyetler ilk günlerde sert bir şekilde çarşaf giymeyi, peçe takmayı, cüppe, sarık, fes ve şalvarla gezmeyi yasaklayan ve Cumhuriyet devrimlerinden biri olan kılık kıyafet kanunundan, geçen yıllar içinde taviz verildiğinin bir göstergesidir. Türbanın serbest oluşunu dile getiren çevrelerin asıl hedefleri tüm Cumhuriyet ilke ve devrimlerini ortadan kaldırmaktır; bu çevreler her fırsatta türbanı bahane ederek bu uğurda adım atmaktan geri durmamaktadırlar. Hâlbuki türban serbestliği rejim için bir tehdittir; serbestliği savunmak ise masum bir özgürlük talebinin ötesinde rejimi değiştirmeye yönelik bir hamledir. Temelinde de ulus devletleri milletlere ve inançlara bölerek birbirine düşürmek isteyen emperyalizm vardır. Emperyalistler kutsal din duygularını araç edinerek, Cumhuriyetin temel ilkelerinden olan laikliği ortadan kaldırmak çabasındalardır. Böylece devrimlerle karanlıktan aydınlığa çıkmayı başarmış olan Türk kadınları *esaret simgesi* olan türbana mahkûm edilmek istenmektedir. Bu esaret de özgürlük gibi gösterilmektedir. Hem tarikatların ve hem de emperyalistlerin bayrağı haline getirilmiş bir siyasi düşünce ve üniforma olan türbanla kadınlar hem figüran hem kurban durumundadırlar. Laik Demokratik Cumhuriyet kadını yücelterek ve yükselterek kurulmuştur; ama bugün, kadınlar geriye götürülerek yıkılmak istenmektedir. Türban Bayrağı adı altında bir *karşı devrim* hareketi yapılmak istenmektedir ki 'Ukrayna'nın Turuncu devrimi gibi, bu da Türkiye'nin kara devrimidir. Kara devrimin amacı ne din ne bireysel özgürlükler ne de eşitlik. Bu hareketin amacı, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran o özgür ruhun gücünü karanlıkla örtmektir. Ancak Cumhuriyet yeteri kadar taviz vermiştir artık. Ülkenin kuruluş felsefesine nefret kusan, kuruluş felsefesini ve devrimlerini yıkmak isteyenler mutlaka hüsrana uğrayacaktır. O nedenle eğer hür, özgür, demokratik hakları sağlanmış, Atatürk ilke ve devrimlerine inançla bağlanmış bir Cumhuriyetin özgür vatandaşı olunacaksa, kesinlikle bu çabalara karşı koymak ve türbanın üniversite ve devlet alanlarında yasak olmasını sağlamak gerekir.

Yükseköğretim kurumlarında ve devlet kurumlarında türban serbestisi, Atatürk devrimleri, çağdaş demokrasi, kişi özgürlükleri, kadın-erkek eşitliği yanında laiklik ilkesini de zedeleyecektir. Çağdaş bir toplumda üniversitelerin işlevi bilimsel temelli, çoğulcu, kişisel özgürlüklere saygılı ve toplumda kadın erkek eşitliğini sağlayıcı eğitim vermektir. Bu çerçevede dini nitelikli kıyafet ve özellikle İslami bir sembol olan türban kullanılmasının laik ve bilimsel eğitim felsefesi ile bağdaşması mümkün değildir. Üniversiteler her türlü inancın özgürce yaşandığı yerler değil, her türlü inancın bilimsel açıdan özgürce tartışıldığı yerlerdir.

Üniversitelerin en temel görevi Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı cumhuriyetçi kuşaklar yetiştirmektir. Hiçbir ülke her ne sebeple olursa olsun kendi kuruluş felsefesine aykırı kuşaklar yetiştiremez. O nedenle de türban serbestliği, rejimi değiştirmeye yönelik bir tehdittir. Daha 20-25 yıl kadar önce kasıtlı olarak, başta laiklik olmak üzere cumhuriyetimizin temel niteliklerine karşı siyasi bir simgeye dönüştürülmüştür. Üniversitelerde türbana serbestlik getirilmesi, ileride tüm eğitim kurumlarına ve kamu alanlarına yayılması yönündeki kaçınılmaz talepleri beraberinde getirecek ve demokratik ve laik toplum düzen için daha da büyük tehlikeler doğuracaktır. Türbanla kamu görevi yapmak ancak Cumhuriyetin yapısı değiştirilince mümkün olabileceğinden, bu yapı değişmedikçe türbanla devlette görev almak söz konusu olamayacağına ve Cumhuriyette ilelebet devam edeceğine göre sonuç huzursuzluklar ve tehlikeli çatışmalar olacaktır. Tedbir alınmazsa laiklik ilkesi ortadan kaldırılacak, üniversiteler akılcılık ve bilimsel mantıktan uzaklaşacak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin din devletine dönüşümü kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle türban yasaklanmalıdır.

İkincisi, türban siyasi simge olduğu için anayasanın 2. maddesinde güvenceye alınan *laiklik ilkesine aykırıdır*. O nedenle laik Cumhuriyet ilkesine aykırı anayasa değişikliği teklif dahi edilemez. Türban yasağı da laiklik ve eşitlik ilkesine dayanmaktadır. Türban takmayanların hak ve özgürlükleri ile kamu düzenini korumak için türbanı sınırlamak doğrudur. Ayrıca laiklik demokratik sistemin temelidir. Türkiye'de demokratik sistemin korunabilmesi laikliğin korunmasıyla mümkündür. Bu nedenle AİHM için yasak sadece türbanla da sınırlı değildir. Kamu düzenini bozacak biçimde taşımaya yasak getirmek noktasında Musevilerin kıpası, İsevilerin haçı da dini sembol niteliğindedir (Doğan, 2008). Kaldı ki Livaneli'nin ifadesiyle, "Radikal İslam, sisteme başını bağladığı kızlar yoluyla saldırıyor. Öncü kuvvet halinde kullandığı bu kızlarla laiklik kalelerinin surlarında gedikler açmak istiyor." (Livaneli, 2008). Bu deliğin açılmaması için de Güngör Mengi, laik rejimin kuyusunu kazmaya çalışırken para harcamaktan kaçınmayan dinci örgütlerin hedef kitlesi olan fakir ailelerin muhtaç kızlarının, öğrencilerinin devlet eliyle kurtarılmasını önerir: Devlet fakir ailelerin kızlarını dinci örgütlerin türban şartına dayalı yardımlarına muhtaç olmaktan kurtaramaz mı? Çünkü meselenin özü türban değil, türban üzerinden laik demokratik cumhuriyeti ortadan kaldırmaktır. (Mengi, 2008) Öyleyse türban yasaklanmalıdır.

Serbestliği savunanlar ise eleştirilerin yersiz olduğunu ve başörtüsü takanların cumhuriyet kazanımları ve laiklikle sorunu olmadığını, ancak uygulanan biçiminde bir sorun olup esasen laikliğin dinî inancı kısıtlayıcı değil teminat altına alan bir ilke olduğunu ileri sürmektedirler. Bu bakış açısıyla da yasağı savunanlara, 'iktidarlarını muhafaza edebilmek için dini hassasiyetleri önceleyen kesime karşı laikliği tehdit ve sindirme aracı olarak kullananlar' değerlendirmesi yapılmaktadır. İleri sürülen görüşler, savunmalar ve yasaklayıcı yaklaşımları değerlendirmeler beş tema altında dile getirilebilir:

Birincisi, laiklik, dinî akide ve ibadetlerin uygulanışına yasak getiren değil aksine *her tür inancın bir başka inancın veya ideolojinin tahakkümü altında kalmadan serbestçe yaşanabilmesini sağlayan bir ilkedir*. Devlet bu tahakkümü önleyen ve dinî uygulamalarıyla *inancın teminatı* olandır. Dolayısıyla devlet belli bir dini dikte eden değildir. Tüm inançlara eşit mesafededir ve inançların bir arada, kavgalara sebep olmadan yaşamasının garantisidir. O nedenle devletin dini de olmaz, din ile devlet işi ayrıdır. Ancak bu devletin dini veya inancı yasaklaması da değildir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün açıklaması da bu yöndedir:

“Laikliğin birbiriyle bağlantılı iki temel unsuru vardır. Bunlardan birincisi din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, diğeri de bireylerin inanç ya da inançsızlıklarını hiçbir baskı altında kalmadan yaşamalarıdır... Laiklik, ‘her ferdin istediği inanca, mezhebe sahip olabilmesi, ibadetini yapabilmesi ve dini inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı muameleye tabi kılınmaması anlamına gelir. Anayasanın 24.maddesi de bir yandan din ve vicdan özgürlüğünü güvenceye alırken diğer yandan da devletin temel düzeninin din kurallarına dayandırılmayacağını ve hiçbir nedenle dinin istismar edilemeyeceğini vurgulamaktadır... Laik siyasal düzende devletin, tüm dinler, inanç grupları veya herhangi bir inanca sahip olmayanlar karşısında eşit mesafede durması, çoğulcu demokratik rejimlerin de temel prensiplerinden biridir.” (Gül: Devlet Zenginliklerin, 2008).

Anayasasında laiklik ilkesine yer verilen ülkelerde dinin devlete müdahalesi engellenmektedir. Laiklik genellikle din ve vicdan özgürlüğü olarak tanımlanmakta ve -Türkiye’de bazı kesimlerce iddia edildiği gibi-, sadece özgürlüğün, demokrasinin ve bilimin garantisine indirgenmemektedir. Fehmi Koru’nun ifadesiyle, laik sayıldığı halde demokrasiden mahrum, özgürlükleri vatandaşlarına çok gören, bilimden habersiz ülkeler olduğu gibi; laiklik ilkesini benimsemediği halde demokrat, halkı özgür, bilim dünyası birinci sınıf ülkeler de var. Kısıtlama getirmeyi düşünseler bile bunu insanların dinsel tercihlerine müdahale edilmemesini gerektiren laiklik ilkesi adına yapamayacaklarını bilmektedirler (Koru, 2008, 3 Şubat).

İkincisi, başörtüsü laik üniter yapı için tehdit değildir, aksine laikliği ve cumhuriyeti güçlendirecek, demokrasiye olan güveni artıracaktır. İnsan Hakları İzleme Örgütü Başkanı Kenneth Roth imzasıyla yayımlanan açıklamada ifade edildiği üzere, başörtüsü yasa tasarısı ayrımcıdır, din özgürlüğünün çiğnenmesidir. Çünkü kamu güvenliğini tehdit etmeyen, diğer öğrencilerin özgürlüklerine hanel getirmeyen, okulun eğitsel rolüne de zarar vermeyen Sih türbanı, Yahudi kipa ve Hristiyan haçı gibi başörtüsü de Müslümanların birçoğuna göre dini bir vecibe’dir. ‘Din özgürlüğünü korumak, laikliği tehlikeye atmaz, tam tersine değişik dinlere saygı gösterildiğini gösterir. Farklılıklara anlayış ve hoşgörü göstermek de eğitim hakkının anahtarıdır (İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2004). Bu açıklamalar göstermektedir ki, devletin insanlara başörtüsü takmasını dikte etmesi ya da ‘başörtüsü takamazsınız, çünkü sizin dininizin söylediği şeylerden hoşlanmıyoruz’ demesi insan hakları ihlalidir. O nedenle başörtüsünün laiklik karşıtı olduğu keyfi bir yorumdur ve geçerli bir dayanağı yoktur. Tam tersine Roth’un da dile getirdiği üzere laiklik başı örtme hakkını korur ki kadınların üniversiteler dâhil kamu kurumlarında da başörtüsü takabilmesi laik devleti güçlendirir. Ayrıca laikliğe aykırı iddiasıyla insanların kılık kıyafet özgürlüğünün ellerinden alınmasıyla yaşanan büyük bir demokrasi ayıbı da ortadan kalkmış olur. Serbestlik ise eşitlik konusunda doğru bir adım olacak ve *demokrasiye olan güveni de artıracaktır.* Zira Muhsin Yazıcıoğlu’nun ifadesiyle “Laiklik yasakçılık değildir. Laiklik belli inanç gruplarına hayat hakkı tanımamak değildir. Laiklik belli inanç gruplarını farklı bir kategoriye oturtup bir kast sistemi oluşturmak değildir. Laiklik din ve vicdan özgürlüğüdür.” (Yeni Şafak, 2008, 24 Ocak).

Üçüncüsü, laiklik bir toplumsal baskı aracıdır. Zira 28 Şubat döneminde çeşitli kişi ve görüntülerle topluma kabul ettirmeye çalışılan “laiklik tehlikede” anlayışı hegemonyalarını devam ettirebilmek için kullandıkları bir söylem; başörtüsü yasağı da bir bakıma çoğunluğu sindirmenin ya da konuyu başka yöne çekmenin yöntemidir. Abdülkadir Özkan için ‘sorunun temelinde laiklik veya laikliğe karşı oluş değil, sadece laikçilerin hayal dünyalarında oluşturdukları birtakım vehimler vardır. Sorun laiklik değil laikçilerdir.’ (Özkan, 2008). Rasim Özdenören için de laiklik “ideolojik bir hevesin sonucunda jakoben yöntemle dayatılmış bir

kavramdır. ... Kilise ile devlet otoriteleri arasındaki bir ilişki biçimine atıfta bulunan laiklik kavramına reel bir toplumsal/siyasal karşılık bulunamayınca, ilişki, din ile devlet arasındaki ilişki biçimine dönüştürülerek kavramlaştırılmak isteniyor. Yanlışlığın, yersiz kaygıların kökeni işte bu yanlış kavramlaştırmadan neşet ediyor ve kız öğrencinin başını örtmesi ile laikliğin elden gideceği vehmi de buradan doğuyor.” (Özdenören, 2008). Matematik Profesörü Ali Nesin ise yasaklarla Türkiye'nin laik olacağına/kalacağına düşünülmesini baştan aşağı yanlış görmekte ve türbanlıları ıssız bir adaya sürerek elde edilecek bir laiklikten yana olmadığını dile getirmektedir (Türban Nesin'leri Böldü!, 2008).

Siyaset içinden de laiklik tehlikede söylemi üzerinden laikliğin toplumsal baskı aracı olarak kullanılmasını eleştirenler mevcuttur. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da başı açık ya da kapalı, dindar ya da ateist, hoca ya da öğrenci, şu siyasi partiden ya da bu siyasi partiden herkesin aynı tarafta olduğunu söyleyerek, “Cumhuriyet, laiklik ve Atatürk gibi birleştirici ortak değerlerimizi siyasi ihtiraslarınıza, ideolojik kavgalarınıza maske yaparak rejimin temellerine asıl zararı siz vermiş olmuyor musunuz?” sorusu ile eleştirmektedir (Yeni Şafak, 2008, 3 Şubat). Yine Devlet Bakanı Nimet Çubukçu “Korkuyorum, diyenlerin ellerindeki argümanlar, savunma mekanizmaları sadece ve sadece duygularına ve endişelerine yöneliktir. Başörtülü birisinin diğer bir insan ya da rejim için tehlike oluşturması durumunda hukuk devletinde yaptırımları vardır” (Başörtüsü Yasağı Cinsiyet, 2008) diyerek laikliğin tehlikede olduğu tezinin ve korkuların yersizliğine dikkat çekmektedir. Ömer Vehbi Hatipoğlu da Cumhuriyet'i bir başörtüsü ile yıkılabilecek köksüz bir rejim gibi görme yaklaşımını eleştirmektedir (Hatipoğlu, 2008).

Dördüncüsü, kişi laik olmaz, devlet laik olur. Eskiden beri tartışılmakta olsa da araştırmayı kapsayan tarihte tekrar gündeme taşıyan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın şu sözleridir: “Bu ülkede sadece başı açık olan vatandaşlar laik olur, başı örtülü olan laik olmaz mı? ... Altını çizerek söylüyorum, kişi laik olmaz, devlet laik olur” (Erdoğan: Kişiler Laik, 2008) sözleridir. Bu düşünceyle örtüşen bir ifade de Yaşar Engin Selimoğlu tarafından dile getirilmiştir: “Hükmi şahısların, tüzel kişilerin, devletin dini olmaz. Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan vatandaşların dini olur. Bu vatandaşlar Müslüman olur, Hıristiyan olur, Musevi olur... Bu vatandaşlara devletin aynı mesafede olması, aynı muameleyi yapması gerekir. Bu ancak laik devletle karşılanabilir. Bizler laik devletin, laik hukukun laik hâkimleriyiz. Laiklik varsa bizler de varız. Laiklik yoksa bizler de yokuz. Laiklik giderse bizler gideriz.” (Laiklik Giderse Kadılar, 2008).

Tartışmanın temelinde laik kelimesine yüklenen anlam yatmaktadır. *Bir taraf*, laikliği devlet yönetiminde herhangi bir dinin referans alınmamasını savunan prensip şeklinde tanımlamaktadır. Din adamı dışında kalan halk veya rahiplerin dışında kalan halktan kimseler anlamına gelen Latince “laicus” sözcüğünden geldiği için laik kavramını da ‘din adamı olmayan kimse’ veya ‘kiliseye, ruhbanlığa, dine ait olmayan kişi ve eşya’ için kullanılmaktadırlar. Buna göre ‘laik kişi’, din adamı sınıfından olmayan; ‘laik elbise’, ruhban sınıfına veya dinî törenlere mahsus olmayan elbise; ‘laik müzik’, kilise müziği dışında kalan müzik; ‘laik resim, laik mimari, laik şiir, laik sanat’, dinî gaye, dinî kayıt ve endişe taşımadan icra edilen sanat olarak anlaşılmaktadır (wikipedia.com, 2008). Dolayısıyla kişiler laik iseler dini gerekçe olan başörtüsünü başlarına örtmezler. Sadece din görevlilerinin dini kıyafetler giymeleri mümkündür. *Diğer taraf* ise laikliği, batı kültüründe din otoritesi (kilise) ile devlet otoritesi (kral) arasındaki iktidar mücadelesinin eseri olarak anlamaktadır. Özdenören'in ifadesiyle: “iktidarın sahibi kim olacak?” sorusu, din otoritesi ile devlet otoritesinin birbirinin alanına müdahale etmeyecekleri hususundaki bir uzlaşma ile çözümlenmiştir. Laiklik kurumsal bir ilişki biçimidir. Kişiler laik ol(a)maz diyenlerin

anlatmak istediği husus tam da budur. Laikliğin elden gitmesi ancak her iki otoritenin (kilise ile devlet otoritelerinin) mevcut uzlaşmayı ihlal etmesi ile bağlantılı olabilir. O nedenle batı âleminde insanların kılık kıyafetine bakarak laikliğin elden gideceğini kimse aklına bile getirmez. Birileri din adamlarına -örneğin rahiplere ya da rahibelere- mahsus bir kıyafeti giyecek olsa belki yadırganırlar ama kimse laiklik elden gidiyor kaygısına kapılmaz. Bizde ise birileri, üniversiteye başı örtülü olarak devam etmek isteyenlere bakarak laikliğin elden gideceğine dair çıkarımlarda bulunuyor. Konunun kurumsal bir ilişki biçimi ile bağlantılı olmayıp, ideolojik bir dayatma olduğunun göstergesi de bu noktada ortaya çıkıyor (Özdenören, 2008). Bu bağlamda laiklik devletle ve hükümet etmekle ilgilidir, kişi ile ilgili değildir. Devlet bünyesinde birçok farklı inanç, ideoloji veya kutsallık atfedilmiş ideolojiler/teoriler bir arada yaşayabilirken, kişi aynı anda birçok inanç sahibi olan değildir. Bir devlet içinde ve aynı zamanda hem Hz. Muhammed, hem Hz. İsa, hem Hz. Musa'ya bağlı inananlar hem Budistler, hem Taocular, hem de ateistler birbirlerine karışmadan inançlarını ve hayatlarını yaşayabilirler. Ama bir kişi aynı anda hem ateist, hem Budist, hem Hz. İsa'ya inanan olamaz. O nedenle kişi laik değil, devlet laiktir.

Beşincisi, yasağı savunanlarca başörtüsü örtenler ötekileştirilerek ve dışlanarak sunî bir toplumsal kutuplaşma oluşturulmak istenmektedir. Oysa halk arasında başı örtülü olanın açık olana veya açık olanın örtülü olana düşmanlığı yoktur. Pazarlarda, sokaklarda, hayatın her alanında beraber yürüyen kadınlar, gençler, yaşlılar, arkadaşlar, aynı evde yaşayan başörtülü anne ile başı açık kızı örneklerdir. Nitekim, Sencar, Dağı, Yıldız ve Çoşkun'un araştırmalarına ilişkin "Basın Özeti" de toplumun birlikteliğini ortaya koymuştur. Araştırma bulgularına göre başörtülü kadınların; %99'u başı açık kadınlarla komşuluk ilişkileri kurmakta, %98'i başı açık kadınlarla arkadaşlık yapmakta, %90'ı erkek evladının veya kardeşinin başı açık birisiyle evlenmesinde herhangi bir sakınca görmemektedir. Bulgular başörtülü kadınların başı açık kadınlara herhangi bir olumsuz önyargı beslemediklerini ortaya koymaktadır (Sencar, Dağı, Yıldız ve Çoşkun, 2010). Anlaşılacağı üzere başörtüsü kullanan hiçbir kadın/kız, söylendiği gibi devleti yıkmak, devrim yapmak, cumhuriyeti yıkmak amacı taşımamaktadır. Onlar sadece ya inancı gereği ya gelenek gereği ya da alışkanlık gereği başlarını örtmektedirler. Bir maksat hele art niyet aramak onları yaralamakta, duygularını örselemektedir (Sencar, Dağı, Yıldız ve Çoşkun, 2010).

4. Özgürlüğe İlişkin Tezler

Başörtüsünün bireysel hak ve özgürlükler açısından ele alınışında da birbirine zıt görüşler ileri sürülmektedir. Bir taraf, başörtüsünü özgürlüğü kaldıran esaretin, köleliğin simgesi olarak görürken; diğer taraf, bireysel hak ve özgürlük olarak değerlendirmektedir. *Özgürlüğe aykırı ve esaretin simgesi görenlerin* temel tezlerini üç başlık altında toplamak mümkündür.

Birincisi, türban sorunu kesinlikle bireysel hak ve özgürlük sorunu değildir. Şayet özgürlüktür denilecekse de insanlar akılları baliğ olana kadar bir baskı altında kalmasın diye türban için de 18 yaş sınırı getirilmelidir. 18 yaşına kadar türban takamasın, 18 yaşına girince kararını kendi versin ve ister türban taksın ister takmasın. Kızları 18 yaşına kadar bırakın bakalım, kendi rızasıyla değil aile baskısıyla bile özgürlüğünü kısıtlamaya kalkar mı? (Ataklı, 2008). *Başını açmak özgür olmak ve başını kapatmak özgürlüğü kısıtlamaktır. Türban özgürlük değil köleliktir.* Ama esaret özgürlük gibi önerilmekte, sorun bir özgürlükler sorunu olarak sunulmaktadır. Türban bir özgürlük sorunudur ama tam tersinden (Yılmaz, 2008). Türbanlı kızlar mesleklerini ve eşlerini serbestçe seçebilecekler mi? "Gerçekte türbanlanarak özgürleştiğini ileri süren genç kız 99 köleliğe bir kölelik daha ekleyerek köleliğini 100'e tamamlamaktadır. Türban öylesine

özgürleştirici (serbestleştirici) ise çarşaf ve burka kim bilir ne kadar özgürleştiricidir... Bedenini cinselliğini, aklını, ruhunu, imgelemine, iradesini, bilincini, vatandaşlık haklarını (töreler, gelenek ve görenekler, egemen ahlâkî değerler karşısında) özgürce kullanamayan kadın kölelikten asla kurtulamaz. Türkiye’de kadının özgürlüğü aileye, babaya, ağabeye, erkek kardeş kocaya ve erkeğe mahalleye, kente, topluma karşı kullanım alanı kazanmakla ilgilidir.” (İnce, 2008). Bu düşüncelere ilaveten türban takmayanların hak ve özgürlükleri ile kamu düzenini korumak için Canan Arıtman’ın kadınlara çağrısı, Marx’ın proleteriyaya çağrısını andırmaktadır: Marx “Proleterlerin, zincirlerinden başka kaybedecekleri şeyleri yok. Bir dünya var kazanacakları. Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!” (Marx ve Engels, 1999, s. 88) derken; Arıtman “Atın örtülerinizi ve özgürleşin, gelin bu türban esaretinden, erkek egemenliğinden kurtulalım, bizim üzerimizden siyaset yapmalarına engel olalım ve onlara yeter artık diyelim” (Örtünüzü Çıkartın Özgürleşin! 2008) çağrısında bulunmaktadır.

İkincisi, özellikle siyasilerce kadınlar, bireysel özgürlükler denilerek esaret simgesi olan türbana mahkûm edilmek istenmektedir. Türbanı savunan siyasi partiler için hak ve özgürlükler bu kadar önemli olsaydı, düşünce ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, üniversite özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü ve diğer özgürlükler de çabaları içinde yer alırdı; ama umurlarında bile değil. Hele sanat... Onlar için heykel içine tükürülecek, bale belden aşağı, resim bazı yerleri örtüyle kapatılacak sanattır (Türenç, 2008). Üniversitelerde özgürlük ve bireysel haklar adı altında türban serbestisini isteyen siyasiler üniversiteleri kendi kaleleri haline getirmek arzusundadırlar. Ancak bilinmelidir ki üniversiteler her türlü inancın özgürce yaşandığı yerler değil her türlü inancın bilimsel açıdan özgürce tartışıldığı yerlerdir (Hürriyet, 2008 30 Ocak). Üstelik türbanın inanç özgürlüğüyle de ilgisi yoktur (bu konu son başlıkta ele alınacaktır). Bu nedenle türban yasaklanmalıdır.

Üçüncüsü, hak ve özgürlüklerden söz edilse de türban, aile, eş ve mahalle baskısıyla takılmaktadır. Baba, ağabey, kardeş, koca baskısı yanında kadınlar, çevrenin etkisi, zorlama, ekonomik zorunluluk, burs, öğrenim, ortama uyma, moda, başkaldırma, düzene karşı çıkma, insan haklarını savunma, politik görüş, çıkar sağlama, iş bulma, toplumda saygınlık kazanma, örnek alma gibi dinsel dayanağı bulunmayan mahalle baskısı olarak nitelenen nedenlerle türban takılmaktadırlar. İddia edildiği gibi, Müslüman kadınlar türban takarak evden dışarı çıkabiliyor, kamusal hayata katılabiliyor ve özgürleşebiliyorlarsa; Müslüman Türk kadınlarını evlere kapatan, ancak türbanlayarak dışarı çıkmasına izin verenler kimler? (İnce, 2008). Bu bir baskıdır. Baskı algılaması çoğunlukla ideolojik veya siyasi kaygılardan kaynaklanmaktadır. Aynı mahallede yaşayan ve birbirlerinden çok farklı siyasal ve dini görüşleri olan kişiler, bu inançlarını günlük yaşamlarına yansıttıkları ölçüde, ortak yaşam alanını paylaştıkları diğer hemcinslerini etkileyeceklerdir. Bu dahi yaşam alanlarının daralması hatta tehdit edilmesidir, özgürlük değildir. Böyle bir uygulama toplumsal barışı zedeler. Örneğin, okullarda türban yasağı kalkarsa, ülkede gerginlikler tırmanır, okullarda huzur bozulur, öğrenciler kamplaşır, çekişmeler, itişmeler, kavgalar olur, (Türenç, 2008) hatta Türkiye bölünebilir. O nedenle türban yasaklanmalı, milyonlarca türbanlı kadın üniversitelerden, devlet dairelerinden uzak tutulmalıdır.

Başörtüsü lehinde yer alanlar, onu bireysel hak telakki etmekte, köleliğin ve esaretin simgesi değil aksine özgürlüğün simgesi olarak görmekte, inanç özgürlüğü ile ilişkilendirmektedirler. Yine mahalle baskısı veya toplumsal baskının söz konusu olamayacağını ileri sürmekte ve özellikle kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldıracağını ısrarla dile getirmektedirler. Üstelik

bu gerekçe ile zedelenmiş olan toplumsal barışı tesis edeceğini ve kutuplaşmayı kaldıracağını da vurgulamaktadırlar. Dile getirilen karşı görüşleri üç başlık altında toplamak mümkündür.

Birincisi, “başörtüsü; dini inancın yaşanması, eğitim ve çalışma hakkı itibarıyla temel hak ve özgürlükler kapsamı içerisindedir. Kadınların dini inançları gereği başlarını örtüyor olmaları, inançlarına uygun şekilde eğitimlerine devam etmek ve çalışmak istemeleri kişilerin ya da kuruluşların müdahale edebileceği bir alan değildir.” (ARGE Enstitü, 2011) Bu yaklaşım başörtüsünün örtülüp örtülmemesi noktasında kişinin iradesine, alacağı karara saygıdır da. Bu bakış açısıyla, kot pantolon giyen de, Che Guevara tişörtü giyen de, saç uzun ve küpeli erkek ve pardösü giyen kadın da, başörtüsü örten kız ve şapka takan genç erkek de ..., sağlık, eğitim, iletişim, seyahat, toplumda olduğu haliyle var olma hakkına sahiptir, dışlanmadan bu hakkı kullanma noktasında özgürdür. Köksal Toptan'ın ifadesiyle din ve vicdan özgürlüğü ibadet özgürlüğünü de içine alırken insanların istediklerini giyinmesi hakkını da kendisine verir. Dışarıda inancı sebebiyle başını örtmeyen insanların örtenlere, örtenlerin de örtmeyenlere, niçin böyle davrandığı sorusunu sormaya hakları yoktur. (Hürriyet, 2008, 27 Ocak). Yasaklama veya zorlama, hak ihlali ve özgürlüğün iptalidir. Bu bağlamda başörtüsü köleliğin ve esaretin simgesi değil özgürlüğün ifadesidir. Esarettir diyenlerce tüm ideolojiler gibi din de koyduğu kurallarla insanı sınırlamaktadır. Özgür olmak bu kuralları reddetmekle mümkündür. Kurallara karşı çıkış özgür olmayı dile getirirken kabul edilmiş esarettir. Özgürlüktür diyenler açısından ise özgürlük baskı olmaksızın dini kabul ve tercih etmek veya etmemektir. Şayet dine inanmayı seçerse herhangi bir engelle karşılaşmadan gereklerini yapabilmektir. İnanmakla ortaya konan teslimiyet ve ibadetler ise esaret değildir. Aksine nefse köle olmaktan kurtulmak çabasıdır. Nefse ağır geldiği halde yaratıcının emirlerini yerine getirmek esaret değil yüceliktir.

İkincisi, başörtüsünü yasaklamak veya zorla örttürmek, kişinin özel hayatına müdahale olduğu kadar ayrımcılıktır da. Ayrımcılık ise tüm dünya da yasaktır. Başörtüsü örtmek şeklinde bir giyim tarzının belirli bir dinsel ya da ideolojik görüşü temsil ettiği; bu giyim tarzını seçenlerin, farklı giyim tarzlarını seçen kadınlara bu nedenle hoşgörü göstermeyecekleri ya da onlara baskı uygulayacakları tezleriyle yasaklama getirilmesi de insan haklarına aykırıdır. İnsan hakları kişinin özel hayatı ve kişisel tercihleri noktasında baskı görmesine ya da temel haklarda ayrımcılığa uğramasına izin vermez. Çözüm toptan yasaklamak değil sorun olabilecek durumlarda müdahale etmek ve baskıyı önleyecek şekilde toplumsal yapıyı ve ilişkileri düzenlemektir. Bazı olumsuz durumlar ihtimaliyle ya da nedeniyle tüm toplum üyelerine yasak getirilemez. Kişinin özel yaşamıyla ve kamu yaşamında nasıl görüneceğine ilişkin tercihlerine müdahale etmek, hükümetin ya da kamunun yetkisinde değildir; görünüşünü belirlemek üzere düzenlemeler yapılamaz. Temel hakların korunması ya da gerçekleştirilmesi hiçbir istisnaya tabi değildir. İnsan haklarının ya da yurttaş haklarının kişinin belirli bir siyasal görüşe ya da dine mensup olması nedeniyle kısıtlanması bütün devletleri bağlayan ayrımcılık yasağına aykırıdır (İnsan Hakları Derneği, 2022). Dini hükümler kişisel tercih ya da değiştirilmeye açık bireysel haklar ve özgürlükler başlığı altında ele alınamayacağına göre başörtüsü meselesinde de temel konu devletin müdahil olmamasıdır. O nedenle de Fatma Şahin'e göre, Türkiye'de başörtüsü değil başörtüsü sorunu bir sorundur. Bir yanı eğitim hakkıdır, bir yanı kadın hakları kapsamındadır, bir yanı inanç özgürlüğüdür. Yasaklar koyarak veya savunarak kimse özgürlüğü veya demokrasiyi savunuyor olamaz. Vatandaşların bir kısmı demokrasiden, özgürlükten, hukuktan yararlanamaz demek ayrımcılıktır (Türban İstismarı Yok, 2008).

Başörtüsüne ilişkin konan yasaklarla kadınlara da ayrımcılık yapılmakta ve onlar sosyal hayatın dışına itilmekte, dışlanmaktadır. Başörtüsü yasağı aslında *kadın ayrımcılığı*ndan başka bir şey değildir. Yasak nedeniyle okumayan ve meslek sahibi olmayan kadınları, kocaya bağımlı hale getirmekten başka işe yaramamaktadır. Yasaklar erkek egemen bir toplumun zeminini oluşturmaktadır. Ayrıca kadınların başörtüleriyle girmelerinin yasak olduğu kurumlara, yerlere aynı düşünce ve inançtaki erkeklerin girebilmeleri hukuki anlamda tipik bir *cinsiyet ayrımcılığı*dır. Yoksa o düşünce ve inançtaki başörtülü kadınlar mı tehlike arz etmektedirler? Yoksa sıraya kondu da öncelik kadınların ve sonra sıra erkeklere mi gelecek? Ya da Nimet Çubukçu'nun da belirttiği üzere "Acaba kız çocuklarını eğitmeyerek mi laik sistemi koruyacağız? Kız çocuklarını üniversitenin dışına atarak mı laik sistemi koruyacağız? Yoksa bu ülkede eşitlik ve adalet kuralı çerçevesinde kız çocuklarımızı da erkeklerle birlikte eşit olarak eğiterek mi bu sorunu çözeceğiz?" (TBMM, 2008). Kadınların toplum içinde eşit rollere sahip olmalarını ve toplumsal yaşama eşit olarak katılmalarını önlerken kadına karşı ayrımcılık niteliği de taşıyan bu tür yasaklayıcı uygulamalar, kadınların insan hakları konusundaki çalışmaların amacına aykırıdır (İnsan Hakları Derneği, 2022).

Üçüncüsü, *iddia edildiği gibi mahalle baskısı söz konusu değildir, olamaz*. "Başörtüsü ve Toplumsal Uzlaşma- Basın Özeti"nde yer alan bulgulara göre, kadınlar başlarını daha çok kendi kararları ile (%77) örtmeye başlamaktadır ki kadınların büyük bir kısmının aile, eş, çevre veya mahalle baskısı nedeniyle başlarını örtükleri iddiasını da boşa çıkarmaktadır (Sencar, Dağı, Yıldız ve Çoşkun, 2010). Dahası inanç gereği baş örtüldüğüne göre bir kadın başını örtmeye karar verirse bunu çevresinden hiçbir baskı hissetmeden yapabilmelidir ki inancı gereği olsun. Dinde bunu karşılığı "dinde zorlama yoktur" hükmüdür. -elbette yalnızca inancı gereği olmaksızın başını örtenler de var olacaktır. Ancak İslam için asıl olan ailesinin, mahallenin baskısıyla örtünmesi değil kendi iradesiyle ve sadece Allah rızası için örtünmesidir.

Bu temel düşünceden hareketle, başörtüsü takan her kadına mahalle veya aile baskısıyla örtünmüş muamelesi yapmak ve dahası onları laik düzen için tehdit unsuru görmek inancı için ve özgürce, kendi iradesiyle örtünen kadınlara haksızlık olur. Üstelik 'Başörtüsünün serbestliği halinde başı açık kız/kadın kalmaz' sözü iradesiz bir kadın/kız portresi çizmektir. Yine 'Başörtüsü bir mahalle baskısı aracı haline dönüşür mü, beyin yıkamalar başlar mı?' ve benzeri sorular da kadınlara güvenmemenin ifadesidir. Hele üniversite devreye girince 'üniversiteyi kazanacak kadar bilgi birikimine sahip, aydınlanmış, çağdaş Cumhuriyet kızları mı bu beyin yıkayıcılara pabuç bırakacaktır?' sorusu şu çelişkiyi açığa çıkaracaktır. Mahalle baskısından söz ederek tedirgin olmaları hem kendilerine hem ideolojik olarak kendilerinden çok şey bekledikleri kızlara güvenmediklerini, buna karşın kendilerinden görmeyip ötekileştirdiklerini ise çok başarılı gördüklerini ortaya koymaktadır (Albayrak, 2008). Yine üniversitede başörtülü olmak ile baskı arasında ilişki kurulurken ileri sürülen endişeleri anlamak kabil değildir. Öğrenmek ve bilgi insanı özgürleştirmez mi? Başörtülü arkadaşından etkilenip başını kapatan olduğu gibi başını açan da olacaktır. Üniversite bu imkânı verecektir gençlere. Niye başörtüsüyle üniversiteye gidecek kızlara 'istilacı' muamelesi yapılmaktadır. Dahası yasaklar, örtünen insanları daha çok kendi dünyalarına hapsetmekte, kendi benzerleriyle birlikte olmaya itmektedir ki onları marjinalleştirmekte, sertleştirmektedir.... Bırakın başörtüsü normalleşsin, sonrasında ne olacaklarına kendileri karar versinler. Özgürlüklerini öğrenmelerine destek vermek, üniversite kapılarını yüzlerine kapatarak değil açarak mümkündür (Böhürler, 2008).

Mahalle baskısına yapılan atıflar, daha çok bir *korkunun eseridir*. Veya birçok kere yaşandığı haliyle 'başörtüsü serbest bırakılırsa' şeklinde başlayan cümleler, topluma korku empoze etmenin en etkili yoludur. Bu korkma veya korkutma nedenlerinden biri de kamplaşma, kutuplaşma veya toplumsal barışın zedeleneceği inancıdır. Hâlbuki başörtüsü lehinde olanlar için yasaklar barışı zedelemektedir ki normalleşmişliği ifade eden serbestlik zedelenmiş toplumsal barışı tesis edecek, kamplaşma ve kutuplaşmayı kaldıracaktır. Zira kamplaşma kuşatıcılığın değil iticiliğın sonuçlarından biridir. O nedenle başörtüsü konusunda kamplaşma veya kutuplaşmayı doğuran serbestlik savunusu değil yasaklamalardır. Yasaklar koyarak okuma, çalışma hakkı gibi en temel ve tabii inanç özgürlüğünü kullanma hakkı vermeyip dışlayarak onları eve hapsedenler kamplaşmaya neden olmaktadır; bu haklarını geri isteyenler değil. Herkes inancına göre giyinsin ve eğitim hakkını kullansın, çalışsın... dendiğinde kamplaşmanın değil barışın temelleri atılır. Barış çatışmada, ötekileştirmede, sosyal dışlamada, küçük görmede, tahammülsüzlükte, yasaklarda değil; dayanışmada, yardımlaşmada, kucaklamada, birlik ve beraberlikte, sosyal bütünleşmede, saygıda, hoşgörüde, serbestlikte mümkündür. Başörtüsü yasağının uygulamada kalkması gereksiz bir blokajın kalması, manasız bir kutuplaşmanın sona ermesi, demokratikleşme ve siyasi tabiileşme sürecinin hızlanması demektir. Öyleyse korkuya kapı aralayan ihtimaller bir suçlamadan ya da hayalden öteye bir şey değildir, gerçeklik payı yoktur. O halde başörtüsü hak ve özgürlüklerin, dış güvenliğin en sağlam kalesi ve vazgeçilmez en önemli kurumlarını temsilen 'Milli Güvenlik' konsepti içerisinde değil insana değerini veren özgürlükler çerçevesinde ele alınmalıdır.

5. Kamusal Alan Tartışmaları

Birçok konuda olduğu gibi, kamusal alan gerekçesiyle kıyafetlere getirilen sınırlandırmalar, esasen, devletin veya devletteki egemen sınıfın ideolojisine uyum içindir. Bu tür düzenlemeleri devlet, Althusser'in ifadesiyle bazen baskı gruplarıyla bazen ideolojik aygıtlarıyla gerçekleştirir. Devletin ideolojik aygıtlarının en önemlilerinden birisi de öğretim aygıtıdır ki kurum olarak da okuldur. Devlet bu eğitim aygıtıyla vatandaşlarını bir kalıba sokmakta, insanları tek tipleştirmektedir (Althusser, 1991, s. 33-35). "Okulsuz Toplum" adlı kitabının yazarı I. Illich'e göre de insanlar okumaya zorlanmaktadır (zorunlu eğitim yasası). Üstelik okumayan bireyler hor görülmektedirler. Çünkü devlet artık bireylere herkesin okula gitmesinin gerekli olduğu inancını yerleştirmiştir. Böylece devlet, her halükârda okuyan bireylere ideolojisini rahat bir şekilde empoze edebilmektedir (Illich, 2022). Bilindiği üzere, balans ayarı yapıldığı şeklinde ifade edilen 28 Şubat Postmodern darbeye birlikte, üniversiteli kızların başörtülü olarak kampuslara girişleri yasaklanmış, binlerce kız öğrenci okuldan ayrılmış, binlercesi de eğitimlerini tamamlamak üzere kendi ülkelerinden ayrılıp yurt dışına çıkmışlardır. Yine devlet kurum ve kuruluşlarında ve bazı özel işletmelerde çalışmak, başörtülü haliyle yasaktır. Bazı kadınlar da istemese de yasaktan dolayı başörtüsünü çıkararak çalışmak durumunda kalmışlardır.

Yasağı savunanlarca kamusal alanda serbestlik olamaz, türbanla devlette görev alınamaz. Gerekçeleri önceki başlıklarda yer verilen türbanın siyasi bir vatandaşlık işareti olması, laikliğe ters düşmesi, mahalle baskısının harekete geçecek olması ve türban takmayanların özgürlüğünün korunmasıdır. Gündeme taşıdıkları itirazları temelinde taviz verilmemelidir. Şayet üniversitelerde kızların başörtüsü takmalarının yasak oluşundan serbest oluşuna doğru dönülürse serbestlik burada kalmayacak ve sıra kamuya da gelecektir. 6 Şubat 2008 Çarşamba

günü Türkiye Büyük Millet Meclisi 59'uncu Birleşimde CHP Grubu Adına Atila Emek, yasağı şu itirazla savunmaktadır.

"Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; bu değişiklikler yürürlüğe girdiğinde, yüksek eğitim ve öğrenim özgürlüğü adı altında, türbanı Anayasa hükmü hâline getirip genç kızlarımızı üniversitelerden mezun ettiğinizde, bu yavrularımız mesleklerini icra etmek istediklerinde, toplumun önünde yeni sorunlar çıkacaktır. Hukuk fakültesini bitiren genç kızlarımız "Hâkim olacağım, savcı olacağım, avukat olacağım." dediğinde ne olacak? Ne yapacaksınız? Orada eğitim özgürlüğü ise, burada iş ve çalışma özgürlüğü ne olacak? Böylece, hizmet veren durumuna gelmiş bu kesim de bu simgeyi kullandığında nasıl bir Türkiye ortaya çıkacak? Değerli milletvekilleri, bu ilk adım olan değişiklikler yürürlüğe girdiğinde, şimdiden başlayan toplumdaki çatışma ve ayrışma çok daha ileri noktalara taşınacaktır. Ulusal birliğimiz açısından olduğu kadar toplumsal barışımız da yara alacaktır. Bu teklifin öngördüğü değişiklikler, teklif sahiplerinin amaçladığı gibi sorun çözmeyecek, yeni ve daha büyük sorunlar yaratacaktır... milletimize bir yarar sağlamayacağı açıkça görülmektedir."

Necati Doğru (2008) da iktidarın türbanlı öğrencileri iki yüzlülüğe sürdüklerini dile getirerek öğrencilere siz bu söylemlere kanmayın demektedir.

"Üniversiteyi başı türbanlı olarak bitirdiniz. Sonra? Polis, hâkim, öğretmen, kaymakam, belediye başkanı, belediye zabıtası, pilot, subay, vergi memuru, tapu memuru vb. olup, görevinizi "türbanlı giysi içinde" yapamayacaksınız. Bu mümkün değil. Çünkü; "siyasi bir yandaşlığın işareti de sayılan türban ile kamu görevi yapmak, yapabilmek" ancak "Cumhuriyet'in yapısı değiştirilince" mümkün olabilir. Bu yapı değişmezse, sizin türbanınızla devlette görev almanız söz konusu olamaz."

Dolayısıyla yapı değişmedikçe türbanla devlette görev almaları mümkün olamayacağına göre büyük çatışmaları beraberinde getirecektir. Öyleyse üniversitelerdeki türban yasağı kaldırılmamalıdır.

Daha ılımlı yaklaşanlar ise türban takan üniversite mezunu ille de kamuda, devlette görev yapmak zorunda değil, özel iş yerlerinde de çalışabilir, seçeneğini gündeme getirmekte; ancak, 'şayet yasak kaldırılacaksa ileride türban için kamu alanını genişletebilecek başka bazı kapıların zorlanması engellenmelidir' (Cemal, 2008) şartını koymaktadırlar.

Yasağı savunanlarca *tarafsızlığı ve adaleti bozacağı nedeniyle kamuda hizmet verenler kesinlikle türbanlı olamazlar*. Bu itiraz kendini 'hizmet veren (kamu görevlileri)' ile 'hizmet alan (vatandaş)' ayırımında göstermektedir. Şöyle ki;

- Kamu hizmeti alanların kılık kıyafetinden ötürü ayrımcılığa uğramamaları için,
- Türbanlı olmak tarafsızlığı ve adaleti bozacağından, kamu hizmeti sunanların inançlarını kamu hizmeti alanlar karşısında bir tercih, yanlı olma veya baskı aracı olarak kullanmamaları için hizmet verenler kamuda türbanlı olamazlar.

Ancak, her ne kadar hizmet verenler dile getirilse de -uygulamada olduğu gibi-, hizmet alanlar da üniversite, GATA gibi kurumlarda ve bazı yerlerde türbanlı olamazlar. Nitekim hizmet veren kurumlarda hizmet almaya gelenler de içeri alınmamışlardır. Ancak yeni bir düzenlemeyle (baş açılmayıp, başörtünün şekli değiştirilerek) kurumlara girilebilmesine müsaade edilmiştir. Örneğin GATA'da hastaneye alınabilmeleri için kadınların başörtülerini çenelerinin altından iğnelerle değil de basit, özensiz, ilkel bir düğümle bağlamaları istenmiştir. Bu tür bağlanması yöntemine de -bu uygulamadan dolayı- *Çene Altı Bağlama Modeli (GATA Fiyongu)* adı verilmiştir. Kısacası, GATA'ya gelen başörtülü bayan hastalar için bulunmuş bir kamusal alan

çözümüdür. Ama inancın pazarlığı gibi bu çözüm, yasağı savunanlarca da serbestliği savunanlarca da eleştiriye tabi tutulmuştur. Örneğin;

“Türbanlı kızlar, türbanın iki ucunu çenenin altında bağlayacaklar, böylece türban laik anayasaya uygun olacak. Bir toplumu salak yerine koyarak, devrim yasaları ile alay ederek, Anayasa’daki laiklik tanımı ile dalga geçerek bulunan formül ancak bu kadar olur. Çenenizi yormayın.” (Coşkun, 2008).

“Üniversite ortamında eğitim alan reşit insanlara yasa yoluyla 'GATA fiyongu, çene altı bağlaması' gibi örtünme metotları önerilmesi laik ve demokratik bir ülkede oldukça tuhaf kaçmaktadır.” (Formül Biraz Tuhaf, 2008).

“Bir genç kızımız üniversiteye giderken, başını örterken dikkat ettiği bazı hususlara köyünde tarlaya giderken istese de dikkat edemez. Yani tarlada çalışırken çenesinin altından iğne ile istese de tutturamaz.” (Özkan, 2008).

Serbestliği savunanlar bu fikirlere itiraz etmekte ve eleştirmektedirler. Zira *kamusal alanda serbestlik olmalı, başörtüsüyle devlette görev alınmalıdır*. Zira kamu görevlilerinin belli siyasi görüşlere sahip olması doğaldır; doğal olmayan ise kamu görevlisinin işini yaparken ayırım yapmasıdır. Doğal olmayanı, ayırımı yapacağına karar verilen ise başını örten kadındır. Oysa böyle bir yargı, -dini mensubiyetler de dâhil- tüm mensubiyetler için geçerlidir. Üstelik sadece başı örtülü diye devlette görev alamayacağı hükmü, bu şartları taşıyan tüm kadınları örneğin ortopedik engelli gibi başörtülü engelli konumuna düşürmekte ve *kesişimsel ayrımcılık*¹ yapılmakta, başörtüleri nedeniyle bu kadınlar liyakatsiz ve ehliyetsiz olarak yaftalanmaktadır. Oysa tarafsızlık, hizmet verenin başörtüsü ile değil sunduğu kamu hizmetiyle ve kurullarla ilgili bir husustur. Başörtüsünün inanç gereği örtüldüğüne vurgu yapan tüm yazarlar ve siyasiler ayrıca dinin sadece üniversitelerde değil evden dışarı çıkarken örtülmesini emrediyor olmasından hareketle de serbestliğin sadece üniversitelerle sınırlandırılmaması gerektiğini dile getirmektedirler. Yine onlara göre, İslam belli bir yaş sınırı da getirip kadınların buluğ çağına erince örtünmesini bildirdiği için buluğ çağından itibaren hayatın her safhasında örtünme serbest olmalıdır. O nedenle hizmet verme ve alma kriterlerine dikkat çekenler sadece üniversite öğretiminde serbest bırakılması düşüncesine ilişkin de eleştirilerini şöylece dile getirmektedirler. Bir kız ortaöğretimde başını açacak, üniversitede devlet özgürlükçü davranacak ve başını örtebilecek, sonra kamu görevinde 'hizmet veren' sayılacağı için devlet yasaklayacak ve yine başını açacak. Bu bir paradokstur, vahim bir çözümdür. Yine hastaneye giden hastanın başörtüsüne karışılmayacak ama doktor için başörtüsü yasak olacak, öğrencilere serbest olacak ama öğretmenlere ve öğretim üyelerine yasak olacak. Bu tutarsızlıktır, böyle bir yasak utanılacak bir yasaktır. Kısacası, üniversite öğrencilerine başörtüsü imkânın getirirken diğer taraftan kamu hizmeti verenler kavramını kullanarak daha geniş bir yasak alan da oluşturulmamalıdır. Çözüm, başörtülü bir kadının da belediye başkanı veya daire başkanı da olabilmesini sağlayacak şekilde, kıyafet özgürlüğünün sınırsız tanınmasıdır. Bu anlamsız yasağı sadece üniversitede değil, her alanda ortadan kaldırmak devleti güçlendirecek ve millet-devlet kaynaşmasını sağlayacaktır (Hüsnü Tuna: Başörtüsü, ve diğerleri 2008). Nitekim 2010 yılında Türkiye genelinde her kesimden katılımcıyla gerçekleştirilmiş “Başörtüsü ve Toplumsal Uzlaşma” araştırmasının “Basın Özeti”nde yer alan bulgulara göre de toplumun

¹ Resmi seviyede uluslararası hukuk kategorisindeki ayrımcılık karşıtı hukuk üç temel ayrımcılık alanlarına -ırk ayrımcılığı, kadınlara ve engellilere yönelik ayrımcılık- ve kesişimlerine odaklanmıştır. Bu ayrımcılık alanlarının en az ikisinin bir arada olması durumu kesişimsellik, bu şekilde ortaya çıkan ayrımcılık durumu da kesişimsel ayrımcılıktır (Kahraman-Güloğlu, 2022, s. 116).

%75'i devlet dairelerinde çalışan kadınların isterlerse örtünebileceklerini; %78'i üniversitelerde başörtüsünün serbest olmasından yana olduklarını ve %62'si de (anayasal düzenlemelerin gündeme taşınması gibi) bu sorunun kesin çözümü için anayasal/yasal bir düzenlemenin gerekli olduğunu ifade etmektedir (Sencar, Dağı, Yıldız ve Çoşkun, 2010).

6. Dini Gerekçe ve Yorumlar

Dini gerekçeyle ilgili olmakla birlikte “*türban dine dayalı siyaset kökenlidir*” temel tezi bundan önceki ilk dört başlıkta dile getirildiği için ve tekrara düşmemek adına, burada bir kez daha ele alınmayacaktır. Başörtüsü/Türban *yasağını savunanların* birbirleriyle bağlantılı dini dayanaklarını iki başlıkta toplayabiliriz.

Birincisi, İslam'da başörtüsü emri bulunmamaktadır, dinle hiç ilgili değildir. Deniz Baykal'ın ifadesiyle türban, Türkiye'nin yaşadığı İslamiyet'ten kaynaklanmayan yabancı menşeli bir üniformadır. Dinle hiç ilgisi yoktur ama İslamiyet'in özümüş gibi dayatılmak istenmektedir. Bu yaklaşım nedeniyle türban, neredeyse Kelime-i Şehadet'in yerini almakta, türban varsa hiçbir şeye gerek olmadığı anlayışı yerleşmektedir (Türban Sanki İslam'ın, 2008). Kenan Evren'in ifadesiyle de kadınların saçlarının görünmesi günah olsaydı, Allah onları saçsız yaratırdı. Ama saçlı yarattığına göre türban sorunu nereden kaynaklanmaktadır? Bunu, 1979'dan sonra çok para harcayıp genç kızları bu yola sürükleyerek Türkiye'ye sokan İran'dır, Humeyni'dir. Ülkede tartışmaları başlatanlar da İran gibi olma özlemi duyanlardır (Kenan Evren'den türbana, 2008).

Özdemir İnce (2008) de 23-30 Ocak tarihleri arasında kaleme aldığı üç gazete köşe yazısında türbanı dinî açıdan meşrulaştıracak hiçbir dayanağın bulunmadığını ileri sürmektedir. Ona göre başörtüsü, İslam'ın veya imanın şartlarından biri olmadığı gibi büyük ve küçük günahlardan da değildir. Hadislerde 12 büyük günah vardır. Ama artık türban takmamayı 13. günah olarak ilan edenler mevcuttur. İslam'ın 5 koşuluna 6. olarak da türbanı eklemektedirler. Üstelik İslam dininin 32 farzı arasında da bulunmamaktadır. Dahası, 'kadınlar için hürlük ya da cariyelik konumlarını belirleyen bir simge olarak örtünme', İslam öncesinden gelip İslam'da da devam eden bir töredir. Bu töre gereği köle ve cariyeye örtünürse dayak yemektedir. Peki örtünemeyen köle ya da cariyeye Müslüman değil mi, olamaz mı? Müslüman ise ne olacak? Tüm bunlar dikkate alındığında ortaya çıkan şudur: 'Türban, inancın gereğidir' şeklindeki yorumlara dayanak gösterilen Nur suresinin 30. ayeti yanlış yorumlanmaktadır. Aynı surenin 31. ayeti de kadınlara 'bir örtüyle (hımar ile), memelerinizi (jayb, juyub) gizleyin!' demektedir. Öyleyse türbanın İslam'da yeri yoktur. Sanki yeni bir din üretilmiştir: 'Türbaniye dini!' Bilindiği üzere Türkler, Şamanlık, Budizm, Mani dini, Musevilik, Hıristiyanlık dinlerinden sonra kılıç zoru ile Müslümanlık dinlerini kabul etmişlerdir. En sonunda gelinen aşama ise siyasal İslamî paranın himmet ve marifetiyle, yepyeni bir Türbaniye dinidir! Bu din bir takım Sünni Müslüman Türklerin İslam'dan saparak oluşturdukları yeni bir inançtır. Tek dinsel koşulu vardır: Türban takmak. Türban tak yeter. Bu yeni din gerçekte bir erkek dinidir. Erkekler, biçimsel olarak, türbanlı kadın başı biçimindeki puta taparlar. Elbette ki böyle bir din tasvip edilemez. İslam'ı, dini doğru anlamak gerekir.

İkincisi, başörtüsü, Türkçe'ye tercüme edilirken veya başka milletlerin etkisinde kalarak ayetlerin çarpıtılmış/saptırılmış yorumlarıyla sonradan ortaya çıkmıştır. Beyza Bilgin'e (Başörtüsü bir tavsiyedir, 2010) göre ayetlerin doğru yorumu şöyledir: İslamiyet'te tek tip giyim yoktur. Kur'an'da giyim bir yerde geçmektedir. Onda da kadınlara, tanınmak için 'farklı giyinin ve rahatsız edilmeyin' denmektedir. Başörtüsü ise bir tavsiyedir, vazgeçilmez bir dini emir değildir.

Üstelik başörtülerinizi *göğüslerinize indirin* tavsiyesi erkekler için de geçerlidir ki Arabistan'da erkekler de başlarına örtü örtmektedir. Başörtüsünün geleneksel olarak başta bulunmadığı yaşama biçimlerinde, örtünmesi gereken yerler, diğer giysilerle örtülebilir. Allah bir şeyi öğütüyorsa bütün kulları için öğütüyor, emrediyorsa bütün kulları için emrediyor. Allah için kulları arasında fark yoktur: Kadın kadındır, Müslüman Müslüman'dır. Tek fark takvalarındadır, ondan ötesi örtür, adettir.

Bu yaklaşım, Türkçe Kur'an Mealleri adlı internet sayfasında² yer verilen bazı Kur'an meali yazarlarda da görülmektedir. Bu meallerde ayette geçen humur/hımar kelimesi ile 'başörtüsü' değil de sadece 'örtü' olarak ya da ayette örtün emri ile de 'göğüsleri örtmenin' kastedildiği ileri sürülmektedir. Örtülerini, göğüslerini örtecek bir tarzda omuzlarından aşağıya doğru salsınlar (Abdülkadir Gölpınarlı Meali), memelerini örtsünler (Cemil Said-1924), örtülerini göğüslerinin üzerine kapasınlar (Edip Yüksel Meali), örtüleri ile göğüslerini örtsünler (Erhan Aktaş Meali), örtülerini göğüslerine örtsünler (Mahmut Özdemir Meali), örtülerini/başörtülerini göğüs yırtmaçlarının üzerine vursunlar (Yaşar Nuri Öztürk Meali), örtülerini [humurihinne] (açık olan) gerdanlıklarının üzerine salsınlar/göğüs açıklığını örtsünler (İsmail Yakıt Meali). Yine örneğin İsmail Yakıt'ın mealinde örtülmesi gereken göğüs açıklığıdır ve şöyle açıklanmaktadır:

"İslamiyet'ten önce Arap kadınlarının başlarında "hımar" dedikleri bir örtü vardı. Uçlarını arkadan bağlarlar, göğüs ve gerdanlık açıklığı gözükürdü. Bu ayetle emrolunan yer göğüs ve gerdanlığın örtülmesidir. "hımar" çoğulu "humur" aslında örtü demektir. Kullanıldığı yere göre "başörtüsü, "masa örtüsü" ve "omuz örtüsü/şal" vb. adını alır. Başörtüsü İslam'la gelen bir örtü değildir. Tarih boyunca iklimden dolayı Arapların kadın erkek hepsinin başı örtülüdür. Kadınlar ise o zaman "hımar"larını arkadan bağlardı ve göğüs bölgesinin açıklığı kalırdı. Bu ayetle, açık olan ve cinselliğe davetiye çıkaran bölgelerden biri olan göğüs açıklığının kapatılması emredilmektedir. Ayette geçen "cuyûb" kelimesinin tekili "ceb"dir. Elbisenin gerdanlıkta açılan boşluğuna denir. Örtülmesi gereken burasıdır". (İsmail Yakıt Meali)

Zekeriya Beyaz'a (1999, s. 259-302) göre de yapılan yanlış yorum ve saptırmalar yeni değildir, asırlardan beri devam etmekte, nesilden nesile kemikleşerek devredilmektedir. Bu adı geçen ayetlerin (Nur Suresi, Ayet: 30-31) örtünmeyle ilgisi yoktur. Sebeb-i nüzul olan ifk olayıdır ki Nur Suresiyle Hz. Aişe'ye atılan iftira aydınlatılmakta ve Müslümanlar sevinip ferahlamaktadır. Ayetler de bütün olarak iftira olayı ve zinet konusu ile ilgili ortaya çıkan sorunları çözmektedir. Ama bazı kişilerce, tesettürle ilgisi olmadığı halde cinsellik ve örtünme konusuna çekilmektedir. Zinet kelimesine 'yerlerini' kelimesini eklemek yanlıştır. Doğru yorumu, zinetlerini (takılarını gerdanlık, bilezik, yüzük...) apaçık göstermesinler, gerdanlık zinetleri, takıları örtülsün/korunsun" demektir. Ayette başörtüsü kelimesi kesinlikle geçmemektedir. O halde ayetten başörtüsü ile ilgili kesin bir hüküm çıkarmak mümkün değildir.

Serbestlikten yana olanların temel dayanakları ise tek çatıda toplanabilir: İslam'ın ve imanın şartları arasında değilse de aynen bu şartlar arasında yer almayan adaletli olma, iyiliği emretme, anne ve babaya ihsanda bulunma, akrabaları gözetme emirleri gibi *bir emirdir*. Bu gerekçeyle de kadınlar başörtüsü örtmektedirler. Ayetler *bir ahlaklı toplum inşasına* dönüktür. Bunların arasında birçok *tedbirlere* vardır. Tedbirlerden biri de baş örtüsüdür. Tedbir olarak iftiralara sebep olmayı, fitneyi, cinsel çağrışımı kaldırıcıdır; tacize uğramak istemeyişin bir göstergesidir. Zira örtünme ve özelde başörtüsü kadının kendisine yönelecek rahatsız edici davranışlar için caydırıcı olabilmekte yahut kendi davranışlarını kontrol etmesi için bir itici güç

² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=24&ayet=31>

oluşturabilmektedir. Ancak bu yaklaşım başı örtülü olmayan kadınların iffetli olmayacağı anlamına gelmez. Kısmen yetiştiriliş biçimleri, eğitimleri, donanımları ve kişilikleriyle ilgili de olsa elbette iffetli olmak, insanın kendi içinde yaşayabileceği bir duygudur. Bu bağlamda baş örtüsü ne sadece takıları gizleme zarfı hükmündedir ne de sadece göğüsleri kapatma aracıdır. Hepsinden önemlisi de Allah'ın istediğidir. Bu yaklaşım da yine Türkçe Kur'an Mealleri adlı internet sayfasında³ yer verilen bazı Kur'an meallerinde de görülmektedir. Bu meallerde ise ayette geçen humur/hımar kelimesi 'başörtüsü' olarak anlaşılmıştır. Yine ayetin, baş örtüsünün nasıl ve nereleri kapsayacak şekilde örtüleceğini bildirdiği üzerinde durulmuştur. Örneğin; zinetlerini (süslerinin takılı olduğu boğaz, baş, gerdan, kol, bacak ve kulakları gibi yerlerini) açıp göstermesinler. Ancak bunlardan görünmesi zaruri olan (yüz, eller ve ayaklar) müstesnadır. Baş örtülerini yakalarının üzerine koysunlar (göğüs ve boyunlarını göstermesinler) (Ali Fikri Yavuz Meali), başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar (Diyanet İşleri Meali), baş örtülerini yakalarının üzerine (kadar) örtünler (Elmalılı Hamdi Yazır), baş örtülerini yakalarının üstünü (kapayacak surette) koysunlar (Hasan Basri Çantay), başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar (Bayraktar Bayraklı Meali), başörtülerini yakalarının üzerine sarkıtsınlar (Ömer Nasuhi Bilmen Meali). Meallerde yapılan açıklamalar anlamı netleştirmektedir.

"... vücudun kendiliğinden görünen bölgeleri haricindeki yerlerin örtülmesi gerekliliği dile getirmektedir ki bunlar yüz, eller ve ayaklardır. Bu ayet hanımların namahrem (kendilerine nikah düşen) erkeklerin yanında başlarını örtmeleri ve bu örtüyü yakalarının üzerinden göğüs bölgelerinin üzerine salmaları gerektiği emrini içermekte, başörtüsünün farz olduğunu göstermektedir" (Kur'an-ı Kerim, 24: 31 -Mehmet Okuyan Meali)

"Kendiliğinden görünenlerin" tavanı yüz, eller ve ayaklardır. Bu organların örtülüp örtülmemesi nassın değil örfün ve tercihin konusudur. ... Humurun tekil formu olan himâr, "başörtüsü" demektir. İçkiye de, akli bürüyüp örttüğü için aynı kökten gelen hamr adı verilmiştir (Kitâbu'l-'Ayn). Bu iki kelimenin buluştuğu nokta "baş"tır. Mesela küfür de "örtmek" anlamına gelir, fakat başa değil kalbe nisbet edildiği için farklı kökten bir kelime kullanılmıştır. ... "Başörtülerini yakalarının üzerine tuttursunlar" ibâresi, açık bırakılan boyun ve gerdanların da kapatılması talimatını içermektedir." (Kur'an-ı Kerim, 24: 31 -Mustafa İslamoğlu Meali)

"İslam Hukuku'nun geleneksel temsilcileri "görünmesinde [örfen] sakınca olmayan" ifadesinin tanımını her ne kadar kadının yüzü, elleri ve ayaklarıyla sınırlı tutma eğilimini göstermişler -hatta sınırlamayı bazan daha da ileri götürmüşler- ise de "illâ mâ zahera minhâ"nın anlamı bizce çok daha geniştir; ... Himâr (çoğulu humur), hem İslam'dan önce hem de İslam'dan sonra Arap kadınlarının kullandıkları geleneksel başörtüsüdür. Klasik müfessirlere göre, bu başörtüsü kadınlar tarafından İslam öncesi dönemde az çok süs giysisi olarak kullanılır ve uçları örtünen kadının sırtına serbestçe bırakılırdı; o günün yaygın modasına göre, kadınların giydiği gömleğin ya da bluzun önünde genişçe bir açıklık bulunur ve böylece göğüsler örtülmezdi. Bunun içindir ki, göğsün himâr ile örtülmesinin emredilmesi bu iş için mutlaka himâr kullanılmasının gerektiğini ifade etmez; fakat, sadece kadınların göğüs kısmının, örfen açık bırakılmasında sakınca bulunmayan yerlerden olmadığını ve dolayısıyla örtülmesi, gösterilmemesi gerektiğini ifade eder. Yani göğüs görünmesinde sakınca olmayan değildir. Sakınca olmayanlar yüz, eller ve ayaklardır." (Kur'an-ı Kerim, 24: 31 -Muhammed Esed Meali).

³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=24&ayet=31>

Anlaşılacağı üzere başörtüsü serbestliğini savunanlar için ilgili ayetler bu anlamıyla harama bakmaktan sakındırılan gözleri, ses çıkaran süsleri ve kırıtarak yürümeyi engellemenin yanında hem boyunu, hem küpeleri, hem göğüsleri örten bir baş örtüsünün önerilmesi için sıkı tutulduğunun bir göstergesidir. O nedenle ayetlerin *asıl yanlış yorumu*, yukarıdaki ayetlere dair verilen bilgilerden hareketle 'esbab-ı nüzulden dolayı, 'ayetlerden baş örtüsü çıkmaz, saptırılıyor' yorumudur.

Bu farklı görüşler içinde konunun açığa çıkması için bir fırsat ya da imkân olması açısından bazı sorular sormak mümkündür.

Birincisi, iddia edildiği gibi, Allah, baş hariç vücudun örtülmesini emretmiş ise bu emir başın örtülmesini yasaklamamış olduğuna göre serbesttir anlamına gelmez mi?

İkincisi, başınızı örtmeyin emri yoktur. Böyle bir emir olmadığına göre tedbir almak anlamında başörtüsü örtülürse, bu ayete karşı koyuş mudur?

Üçüncüsü, başörtüsünü takva elbisesi niyetiyle değerlendiriyor olamaz mı? Benzetme ile beş vakit namaz varken daha fazlasına gerek yok denilebilir mi, o zaman nafîle namaz nedir? Ya da zekât verirken en azının ne olduğunu belirlerken daha çoğunu yasaklamak mı gerekir, o zaman infak nedir? İyilikte yarışmak mı belli sınırları aşmayı yasaklamak mı takdir görür? Elbette iyilikte yarışın önünün açılması uygun olandır. Örnekler çoğaltılabilir. Buradan çıkarılacak sonuç şudur: Asgarinin belirtilmesi sonrasının yasaklanması değildir. İlgili ayette de örtünmenin üst sınırı belirlenmiş değildir.

Dördüncüsü, tarihte ve günümüzde konuyu tartışanların, meseleyi yanlış aktarma gibi hedefleri olabilir mi? İttifak edilen (icmâ) görüş üzerine ortaya konan uygulamalar bir bütün olarak yanlış mıdır? Tüm dünyadaki ve tüm zamanlardaki Müslümanların baş dahil örtünmeleri birbirlerine benzemiyor mu? Ayetlerin tahlil ve yorumlarından başka tarihsel süreç ve Müslüman toplumlardaki benzer uygulamalardan da anlaşılan odur ki; insanların ve özede kadınların başlarını örtmelerinin, sağlık, örf gibi çeşitli nedenleri yanında önemli bir nedeni de inançlarıdır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu 3 Şubat 1993 tarihli 6 Nolu tesettürle ilgili kararında, 'başörtüsünün dinî bir vecibe' olduğunu belirtmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği yapmış olan Prof. Dr. Saim Yeprem'e (Solun Türban Hassasiyeti, 2008) göre de başın örtülmesi, tesettürün bir parçasıdır. Bunun sınırı zamana, bölgelere, adetlere ve ortamın şartlarına göre değişir. Başörtüsü İslam'ın ön şartı değildir ve başörtüsü takmak, Kuran'da belirtilen büyük ve küçük günahlar içinde yer almaz. Eski Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu (İbadette Başörtüsü tartışılmaz, 2006) da benzer düşüncesini paylaşmaktadır: "Yetişkin Müslüman kadınların, baş örtmenin 14 asırlık dini uygulama ve anlayışıyla alakalı, dini bir gereklilik olduğuna inandıkları için başlarını örttüklerini biliyoruz. Bu konuda farklı görüşler bulunabilir. Ama dini vecibenin net görüntüsünü değiştirecek yoğunlukta değildir." Hayrettin Karaman (Başörtüsü Yasağı, ty) da şöyle açıklamaktadır: Nur Suresi iner inmez İslâm kadınları başörtülerini, boyun ve gerdanlarını da örtecek şekilde bağlamışlardır. Ondört asır hiçbir âlim örtünme emrini farklı anlamamış; yüz, eller ve ayaklar dışında bütün vücudun, uygun giysilerle örtülmesinin farz olduğu hükmünde ittifak etmişlerdir (icmâ meydana gelmiştir).

Beşincisi, ayetlerde, kadın saçının cinsel bir çağrışımında bulunduğu, erkeği tahrik edeceği ve kadınları tacize kışkırtacağı yer almamaktadır. Ve yine başörtüsü örtülmesini de içeren Ahzab Suresi 59. Ayetin dikkat çektiği şey, saçın örtülmesi değil; toplumsal şartlar gereği hür kadınların cariyelerden ayrılması, tanınması ve taciz edilmemelerini sağlayacak belli bir dış giysi

kullanmalarıyla ilgilidir ki cariyelik, kölelik kalktığına göre başörtüsü hür ve cariyeye kadın ayrımı olmaktan çıkmıştır. Öyleyse -şartlar, toplumsal yapı ve anlayışlar değiştiğine göre ve yine bu gerekçe ile emredilen başörtüsü artık aynı gerekçe ile kullanılmadığına göre- başörtüsü emri geçerliliğini kaybetmiş midir? Başörtüsü artık sadece bir alışkanlık, gelenek, örf meselesi olarak değerlendirilemez mi? Başörtüsüne karşı çıkanların 'dini bir gereklilik değil siyasi bir simge ve mağduriyet politikasıdır' vb tezleri haksız mıdır? Tam da bu sorular kapsamında Hayrettin Karaman (2008, 10 Şubat) meseleyi sorgulamakta ve sorularla şöyle bir cevaba ulaşmaktadır.

"İslam'ın örtünme emrinin belli bir tarihi sosyal ve kültürel şartlarına mı; yoksa insanın yapısına ve dolayısıyla bütün zamanlara mı ait olduğunu belirlemek için şu sorular üzerine düşünmenin faydalı olacağını umuyorum:

- İnsanların kültür ve medeniyetleri değişince biyolojik ve psikolojik temel yapıları da değişiyor, artık kadınlar erkeklere, erkeklerde kadınlara duvara bakar gibi mi bakıyorlar?
- Çağdaş insanlar, araya sınır koymadan, işte, yolda, eğlencede, okulda, hukuk ve ahlak sınırlarını da aşarak -cinsel çerçeve içinde ilişki kuramıyorlar, plajda, havuzda birlikte yaşadıkları karşı cins ile- adını aşk koyarak, bazen mi? bu durumlar -İslam'a göre haram olan- ilişkiyi kolaylaştırıyor mu?
- Dün ve bugün kılık kıyafet, giyinme ve açılmanın "rüküş, estetik, erotik, pornografik" çeşitleri var mı yok mu?
- Kadınlar erkekler açıldıkça, erotik vb. davranışlar sergiledikçe karşı cinsin daha fazla ilgilerini çekmiyorlarsa reklâmlarda niçin hep bunlar kullanılıyor?
- Tacize ve zinaya tahrik bakımından kadınların ve erkeklerin her tür giyim ve davranışları birbirine eşit mi?
- Din, zinanın her çeşidini büyük haramdan sayıyor ve kesinlikle yasaklıyorsa daha baştan insanları zinaya teşvik eden, zinayı kolaylaştıran giyim kuşam ve davranışları yasaklaması makul değil midir?
- Tahrik bakımından, kızlar ve kadınlara her türlü ilişki içinde doymuş insanlara inancı ve ahlak anlayışı sebebiyle sınırlara riayet ederek yaşayan (ve kulluğun icabı bildiği için mutsuzda olmayan) insanlar eşit midirler?"

7. Sonuç

Türkiye'de de aynı toplumun üyeleri olunmasına rağmen, görüldüğü üzere insanlar arasında başörtüsüne farklı anlam yüklemeler mevcuttur. Başörtüsü kimine göre dini ya da siyasi bir simge, kimine göre geleneksel bir örtünme biçimi, kimine göre modernlik karşıtı veya çağ dışıdır. Kimine göre esaret kimine göre özgürleşmedir. Kimine göre gelip geçici bir şey, kimine göre laiklik ve cumhuriyet karşıtı bir formadır vs. Konu başörtüsü olunca siyasi tartışmalar hararetlenmekte, bir siyasi alete dönüşmesiyle de toplumu meşgul eden bir soruna dönüşmektedir. Tartışmalar toplumsal kamplaşmalara sebep olmamakla birlikte toplumda, yüklenen korkulardan da kaynaklı huzursuzluk yaratmaktadır. O nedenle, aslında Türkiye'de "başörtüsü" sorun değildir, "başörtüsü sorunu" sorundur. Zira türbanı birileri koruyup birileri karşı çıkarken olan inancı gereği başörtüsü takanlara oluyor. Oysa araştırmalarda görüldüğü üzere kadınların büyük bir çoğunluğu inancı gereği başörtüsü takmaktadırlar. Tarihsel süreçte de dünyadaki bütün Müslüman kadınlar, başlarını örtmeyi dinî bir vecibe olarak anlamışlar ve tercihlerini başlarını örtmek yönünde kullanmışlardır. Bu vecibenin özel zamanlar ve mekânlar için değil hayat boyu yerine getirilmesi gerektiğine inandıkları için de âkil ve baliğ olduktan sonra

kendilerine haram olan erkeklerin yanında başlarını örtmüşlerdir, örtmektedirler. Örflerine uyarak başörtüsü dahil kıyafet tercihlerini değiştirdikleri görülse de başörtüsünün dini bir vecibe olduğuna inanan Müslüman kadınların bu inançlarının değişmediği de ortadadır.

Türkiye’de yasaklandığı dönemlerde değeri düşürülerek alt sınıfların bir göstergesi konumuna indirgenen başörtüsünü örtme veya örtmeme hususunda özgürlüğün sağlanması için yine bir imkân doğmuştur. Bu imkân değerlendirilirse daha önce başörtüsü nedeniyle ötekileştirilenlerin, baskı görenlerin, tehlikeli addedilerek devletle arasına mesafe konulanların yaşadıkları dezavantajlı konumlar bir daha yaşanmayacaktır. Hatta sosyal dışlanmanın getirdiği kırılganlıklar giderilecek, bir yönüyle sosyal bütünleşmeyi sağlayacaktır. Araştırma tüm görüşleri tartıştıktan sonra, başörtüsü örtmeyi veya örtmemeyi sınırlandırmanın veya yasaklamanın değil, başörtüsü örtme veya örtmeme özgürlüğünün uzun yıllardır temcit pilavı gibi gündeme getirilmesini engelleyeceği ve toplumsal huzura ve bütünleşmeye katkıda bulunacağı sonucuna ulaşmaktadır. O nedenle de son günlerde gündemde yer alan anayasa teklifi kapsamında sunulan çözüme katkı sağlamayı umut etmektedir.

Kaynakça

- Akinan, S. (2008, 23 Ocak). Türban tuzaktır. *Ülkücü Dünya Görüşü*. Erişim adresi: <https://www.ulkucudunya.com/index.php?page=altin-yazi-detay&kod=929>
- Aktay, Y. (2008, 19 Ocak). Başörtüsü ve simgesel şiddet. *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yasin-aktay/baortusu-ve-simgesel-iddet-8892>
- Albayrak, Ö. (2008, 02 Şubat). Başörtüsü hakkında çok bilinen saçmalıklar. *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ozlem-albayrak/baortusu-hakkinda-cok-bilinen-sacmaliklar-9135>
- Althusser, L. (1991). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Y. Alp, M. Özışık, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anayasa Mahkemesi Kararı. (2008, 22 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 27032). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081022-15.htm>
- Can Saka Y. ve Altınöz G.B. (Yay. haz.). (2011). *Dünü bugünü yarınıyla başörtüsü meselesi*. Ankara: ARGE Enstitü. Erişim adresi: http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/929_1.pdf
- Aşık, M. (2008, 01 Şubat). Türban çağrısı. *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/melih-asik/turban-cagrisi-237267>
- Ataklı, C. (2008, 08 Ocak). Türbana yaş sınırı getirilsin. *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/can-atakli/turbana-yas-siniri-getirilsin-157539>
- Ataklı, C. (2008, 29 Ocak), Cumhuriyet yeteri kadar taviz verdi, *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/can-atakli/cumhuriyet-yeteri-kadar-taviz-verdi-159391>
- Başbakanı padişah benzetmesi. (2008, 21 Ocak). *Haberler.com*. Erişim adresi: <https://www.haberler.com/guncel/basbakan-a-padisah-benzetmesi-haberi/>
- Bilgin, B. (2010, 02 Ekim). Başörtüsü bir tavsiyedir vazgeçilmez bir dini emir değil. *Sabah*. Erişim adresi: <https://web.archive.org/web/20120307113515/http://arsiv.sabah.com.tr/2006/10/02/bilgin.html>
- Başörtüsü yasağı cinsiyet ayrımcılığı. (2008, 19 Ocak). *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/basortusu-yasagi-cinsiyet-ayrimciligi-94269>
- Başörtüsünü yasaklayan madde yok. (2008, 08 Şubat). *Haber7.com*. Erişim adresi: <https://www.haber7.com/siyaset/haber/298927-basortusunu-yasaklayan-madde-yok>
- Beyaz, Z. (1999). *İslam ve giyim kuşam (başörtüsü sorunu dini çözüm)*, İstanbul: Sancak Yayınları.
- Bila, F. (2008, 15 Ocak). Baykal: başbakan adım adım sistemi çığırından çıkarıyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/baykal-basbakan-sistemi-cigirindan-cikariyor-234472>
- Böhürler, A. (2008, 02 Şubat). Duvar örmek mi, yıkmak mı lazım? *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ayse-bohurler/duvar-ormek-mi-yikmak-mi-lazim-9132>
- Cemal, H. (2008, 26 Ocak). Türban yasağı üniversitede kaldırılmalı, ama nasıl? *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/turban-yasagi-universitede-kaldirilsin-ama-nasil-236041>
- Ceyhan, Z. (2008, 02 Şubat). Neden anlamıyorsunuz? *Millî Gazete*. Erişim adresi: <https://www.milligazete.com.tr/makale/872184/zeki-ceyhan/iletisim>
- CHP milletvekili Şevket Köse. (2008, 26 Ocak). *SonDakika.com*. Erişim adresi: <https://www.sondakika.com/politika/haber-chp-milletvekili-sevket-kose/>
- Coşkun, B. (2008, 30 Ocak). Çene altı laikliği, *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/cene-alti-laikligi-8129047>
- Cömert, Y. Z. (2008, 21 Ocak). Türban icad oldu mertlik bozuldu, *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusuf-ziya-comert/turban-icad-oldu-mertlik-bozuldu-8931>
- Cuntacı profesörün şok eden mektubu! (2008, 31 Ocak). *iyibilgi.com*. Erişim adresi: <https://www.iyibilgi.com/?haber,52349>
- Çevikçe, E. (2008, 20 Ocak). Türban velev ki siyasal simgeymiş. *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/erol-cevikce/turban-velev-ki-siyasal-simgeymis-157725>
- Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları. (1993). Din İşleri Yüksek Kurulu (Karar No: 6). Erişim adresi: <https://kurul.diyenet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/2471/tesettur-ile-ilgili-karar>
- Doğan, Y. (2008, 18 Ocak). Başörtüsü. *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yasin-dogan/baortusu-8880>
- Doğan, Y. (2008, 18 Ocak). Zincirin ilk halkası türban. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/zincirin-ilk-halkasi-turban-8050448>
- Doğru, N. (2008, 03 Şubat). Türbanlı kızlar, AKP ile MHP sizi ikiye bölüyor, *Vatan*, Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/necati-dogru/turbanli-kizlar-akp-ile-mhp-sizi-iki-yuzlu-olmaya-zorluyor-160039>
- Doğru, N. (2008, 30 Ocak). Türbanın üniversiteye girmesi iç talandır. *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/necati-dogru/turbanin-universiteye-girmesi-ic-talandir-159557>
- Ekşi, O. (2008, 24 Ocak). Temel sorunu konuşalım. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/temel-sorunu-konusalim-8089941>
- Erdoğan, R. T. (2022, 1 Ekim). TBMM 27. dönem 6. yasama yılı açılışı [Video]. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=GGqgxaOmbUU&ab_channel=T24
- Erdoğan, R. T. (2022, 5 Ekim). Erdoğan'dan "başörtüsü" çıkışı: yasa yetmez, anayasal güvence sağlayalım [Video]. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=WHGtxJXH_zE&ab_channel=T24

Erdoğan: kişiler laik olmaz. (2008, 26 Ocak). *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/erdogan-kisiler-laik-olmaz-95786>

Erdoğan'ın siyasi simge çıkışı. (2008, 14 Ocak). *Haber7com*. [Video]. Erişim adresi: <https://www.haber7.com/siyaset/haber/293122-erdoganin-siyasi-simge-cikisi-video>

Formül biraz tuhaf. (2008, 31 Ocak). *Yeni Şafak*, Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/formul-biraz-tuhaf-96756>

Gamalı haçla türban aynı şey mi? (2008, 17 Ocak). *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/gundem/gamali-hacla-turban-ayni-sey-mi-157081>

Gül: devlet özgürlüklerin garantisidir. (2008, 05 Şubat). *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/gul-devlet-ozgurluklerin-garantisidir-97893>

Hakan, A. (2008, 17 Ocak). Ben de Erdoğan gibi düşünüyorum ama. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/ben-de-erdogan-gibi-dusunuyorum-ama-8043595>

Hatipoğlu, Ö. V. (2008, 01 Şubat). Başörtüsü ret cephesi, *Millî Gazete*, <https://www.milligazete.com.tr/haber/1009181/basortusu-ret-cephesi>

Heper, D. (2008, 07 Şubat). Özgürlük mü, din devleti mi? *Milliyet*, Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dogan-heper/ozgurluk-mu-din-devleti-mi-238386>

Laiklik. (t.y.). *Vikipedi* içinde. Erişim adresi (04.02.2023): <https://tr.wikipedia.org/wiki/Laiklik>

Hurafeye dönülmez. (2008, 08 Şubat). *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hurafeye-donulmez-8190051>

Hüsnü Tuna: başörtüsü yasağı utanç verici, (2008, 25 Ocak). *Dünya Bülteni*. Erişim adresi: <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/husnu-tuna-basortusu-yasagi-utanc-verici-h32901.html>

Illich, I. (2002). *Okulsuz toplum*, (M. Özay, Çev.). İstanbul: Şule Yayınları.

İbadette başörtüsü tartışılmaz bir vecibe. (2006, 01 Mart). *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/arsiv/2006/mart/01/g01.html>

İnce, Ö. (2008, 10 Şubat). Türban tapıncı ve özgürlük. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/turban-tapinci-ve-ozgurluk-8201589>

İnce, Ö. (2008, 22 Şubat). Türbanı savunan asri bayanlar. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/turbani-savunan-asri-bayanlar-8285569>

İnce, Ö. (2008, 23 Ocak). Yalanla pazarlık olmaz. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ozdemir-ince/?p=108>

İnce, Ö. (2008, 29 Ocak). Madrabazlık, dolandırıcılık, kalpazanlık. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/madrabazlik-dolandiricilik-kalpazanlik-8122497>

İnce, Ö. (2008, 30 Ocak). Türbaniye dini, *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/turbaniye-dini-8129860>

Başörtüsü sorunu ve ilkesel tutumlar. (2002, 15 Nisan). İnsan Hakları Derneği. Erişim adresi: <https://www.ihd.org.tr/basorunu-ve-kesel-tutumlar/>

İnsan hakları izleme örgütü: başörtü yasağı din özgürlüğüne aykırı. (2004, 27 Şubat). *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/insan-haklari-izleme-orgutu-basortu-yasagi-din-ozgurlugune-aykiri-5115697>

Küçükaya, İ. (2008, 19 Ocak). Türban rekabeti, Akşam, s. 4.

Kahraman Güloğlu, F. (2022). *Sosyal hizmette çoklu ayrımcılıklarla mücadele için kesişimsel yaklaşım*. F. Kahraman Güloğlu (Ed.), *Sosyal Hizmet Çalışmaları 3* (s. 115-138) içinde. Bursa: Ekin Yayınevi

Kanadoğlu: kapatılmayı hak edersiniz. (2008, 12 Şubat). *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kanadoglu-kapatilmayi-hak-edersiniz-8218824>

Karaman, H. (2008, 10 Şubat). Niçin örtünüyoruz? (2). *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/nicin-ortunuyoruz-2-9258>

Karaman, H. (2008, 20 Ocak). Türban uydurmadır. *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/turban-uydurmadir-8908>

Karaman, H. (t.y.). Başörtüsü yasağı ve çözüm yolu. Erişim adresi: <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0091.htm>

Kenan Evren'den türbana ilginç çıkış, (2008, 18 Ocak). *CNNTÜRK.com*. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/kenan-evrenden-turbana-iliginc-cikis>

Kılıçdaroğlu, K. [kilicdaroglu]. (2022, 3 Ekim). Bazı şeyler yürek ister, o yürek benim yol arkadaşlarımda var! [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/kilicdaroglu/status/1576995553208143890?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etwetwembed%7Ctwtterm%5E1577003715340271616%7Ctwgr%5E7853e2cb9dbda2f40feb655f56ea4b16374c08%7Ctwcon%5Es3_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.bbc.com%2Fturkce%2Farticles%2Fcjrn4y9qdwo

Kılıçdaroğlu'nun başörtüsü çıkışı: ne dedi, siyasilere ne tepki verdi? (2022, 4 Ekim). BBC News Türkçe. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cjrn4y9qdwo>

Koru, F. (2008, 03 Şubat). Laiklik diye diye laiklik tepelendi. *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/fehmi-koru/liklik-diye-liklik-tepelendi-9153>

Koru, F. (2008, 17 Ocak). Bundan sonrası çıkmaz sokak. *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/fehmi-koru/bundan-sonrasi-cikmaz-sokak-8865>

Laiklik giderse kadılar gelir. (2008, 21 Ocak). *HaberTürk*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/52265-laiklik-giderse-kadilar-gelir>

- Livaneli, Z. (2008, 09 Şubat). AKP kendi meşruiyetini tartışılır hale getirdi. *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/zulfu-livaneli/akp-kendi-mesruiyetini-tartisilir-hale-getirdi-161192>
- Marx, K ve Engels, F. (1999). *Komünist parti manifestosu*. (Yılmaz Onay, Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın
- Mengi, G. (2008, 02 Şubat). İki dünya. *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/gungor-mengi/iki-dunya-160025>
- Mengi, G. (2008, 15 Ocak). Fes de simge. *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/gungor-mengi/fes-de-simge-156974>
- Mengi, G. (2008, 26 Ocak). Ne uykusu bu böyle. *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/gungor-mengi/ne-uykusu-bu-boyle-158839>
- Orhan Pamuk: türban bir gelenektir. (2008, 08 Şubat). *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/orhan-pamuk-turban-bir-gelenektir-8194488>
- Örtünüzü çıkartın özgürleşin! (2008, 20 Ocak). *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/ortunuzu-cikartin-ozgurlesin-94438>
- Özdenören, R. (2008, 31 Ocak). Başörtüsü ve laiklik. *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/rasim-ozdenoren/baortusu-ve-laiklik-9106>
- Özgürlük olmadan üniversite de olmaz. (2008, 02 Şubat). *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/gundem/ozgurluk-olmadan-universite-de-olmaz-97225>
- Özkan, A. (2008, 15 Ocak). Başörtüsü siyasi simge olmadı olamaz. *Millî Gazete*. Erişim adresi: <https://www.milligazete.com.tr/makale/873382/abdulkadir-ozkan/basortusu-siyasi-simge-olmadi-olamaz>
- Özkan, A. (2008, 19 Ocak). Sorunların kaynağı tarifsiz laiklik anlayışı. *Millî Gazete*. Erişim adresi: <https://www.milligazete.com.tr/makale/873380/abdulkadir-ozkan/sorunlarin-kaynagi-tarifsiz-laiklik-anlayisi>
- Özkan, A. (2008, 31 Ocak). Yaşasın özgürlük. *Millî Gazete*. Erişim adresi: <https://www.milligazete.com.tr/makale/873368/abdulkadir-ozkan/yasasin-ozgurluk>
- Perinçek: "türban sosyete giysisidir." (2008, 19 Ocak). *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/siyaset/perincek-turban-sosyete-giysisidir-157594>
- Başörtüsü ve toplumsal uzlaşma- basın özeti. (2010, Kasım). Türkiye İş Kadınları Derneği. Erişim adresi: <https://www.metropoll.com.tr/upload/content/files/1694-basortusu-ve-toplumsal-uzlasma-basin.pdf>
- Solun türban hassasiyeti. (2008, 06 Şubat). *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/siyaset/solun-turban-hassasiyeti-160618>
- Tezkan, M. (2008, 07 Şubat). AKP neden inandırıcı olamıyor? *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/mehmet-tezkan/akp-neden-inandirici-olamiyor-160955>
- Türban istismarı yok. (2008, 21 Ocak). İnternethaber. Erişim adresi: <https://www.internethaber.com/turban-istismari-yok-124238h.htm>
- Türban Nesin'leri böldü! (2008, 05 Şubat). *Vatan*, Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/gundem/turban-nesin-leri-boldu-160180>
- Türban sanki İslam'ın tarifi... (2008, 31 Ocak). *CNNTÜRK.com*. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/turban-sanki-islam-in-tarifi>
- Türbana özgürlük din ve demokrasi adına hayırlı. (2008, 30 Ocak). *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/dunya/turbana-ozgurluk-din-ve-demokrasi-adina-hayirli-96687>
- Türbanda adım adım gideceğiz. (2008, 29 Ocak). *Hürriyet*. Erişim adresi: https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/turbanda-adim-adim-gidecegiz_ID628484/
- Türbanın çözümü kolay, (2008, 17 Ocak). *HaberTürk*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/51646-turbanin-cozumu-kolay>
- Türeñç, T. (2008, 06 Şubat). AKP için tek özgürlük türban özgürlüğüdür. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/akp-icin-tek-ozgurluk-turban-ozgurlugudur-8173964>
- Türeñç, T. (2008, 16 Ocak). Başbakan Erdoğan sonunda baklayı ağızından çıkardı. *Hürriyet*., Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdogan-sonunda-baklayi-agzindan-cikardi-8034644>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi 59'uncu Birleşim. (2008, 6 Şubat). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. Erişim adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c013/tbmm23013059.pdf>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi 59'uncu Birleşim. (2008, 6 Şubat). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=20073&P5=H&page1=1&page2=109
- Türkiye din devletine gidiyor! (2008, 24 Ocak). *Vatan*. Erişim adresi: <https://www.gazetevatan.com/siyaset/turkiye-din-devletine-gidiyor-158259>
- Ülsever, C. (2008, 06 Şubat). Muhafazakârlaştırma projesi II. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/muhafazak-rlastirma-projesi-ii-8173960>
- Ülsever, C. (2008, 23 Ocak). Türban kavgası mı sınıf çatışması mı? *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/turban-kavgasi-mi-sinif-catismasi-mi-8081025>
- Yakit, İ. (t.y.) Nur Suresi 31. Ayet Açıklaması, *Türkçe Kuran Mealleri -kuranmeali.com-*, <https://www.kuranmeali.com/Aciklama.php?meal=ismailyakit&sureno=24&ayet=31>
- Yeniden türban krizine doğru. (2008, 18 Ocak). *Evrensel*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/231256/yeniden-turban-krizine-dogru>

- Yılmaz, M. Y. (2008, 17 Ocak). Türbanlı kızlar umurunda bile değil. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/turbanli-kizlar-umurunda-bile-degil-8043585>
- Yılmaz, M. Y. (2008, 19 Ocak). Türbanın kendisini tartışmanın zamanı. *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/turbanin-kendisini-tartismanin-zamani-8058013>.

Extended Abstract

Introduction

On October 1 2022, President Recep Tayyip Erdoğan described their successes in power as “silent revolutions maximizing fundamental rights and freedoms”, also referring to headscarf. He stated that these silent revolutions will take place in the New Constitution works. On October 3 2022, the general president of the Republican People's Party, Kemal Kılıçdaroğlu, stated that they would build up legal guarantee for the right of women's clothing by removing it from the monopoly of politics. Then, a three-articles legislative proposal covering headscarf freedom in public arena was submitted to the Presidency of the Grand National Assembly. On October 5 2022, Erdogan put forward a constitutional amendment proposal for a permanent solution. The reason why the headscarf issue is on the agenda again is the ongoing in the past; such as the practices prohibiting headscarf during the course of 1980 military coup and the postmodern coup of February 28.

On February 2008, the “Law for Making amendments on Some Articles of the Constitution of the Republic of Türkiye” introduced headscarf freedom. However, after the annulment lawsuit filed by 110 deputies, the law was annulled by Constitutional Court. For this reason, this study deals with the assertions along with the justifications claimed by those who support and oppose the headscarf prohibition in January and February 2008. The study aims to examine the recent process in the light of thematically classified justifications.

Methods

In addition to the literature review, the study evaluates the newspaper articles and discourses on the subject based on a non-interactive analytical approach, a time-specific historical analysis pattern, and content analysis technique.

Debates on the Headscarf Prohibition or Freedom

1. Political Justifications: *Assertions of headscarf prohibition defenders:* By means of headscarf, a religion-based state order is aimed. Headscarf is the symbol of religion-based politics. Headscarf is the symbol of an unprogressive politics. Headscarf is a political tool used in general and local elections and on which politics is made. Headscarf is an agenda-changing strategy. Headscarf is in a way a symbol of class struggle; It is not a jurisprudential issue; it is a cause and indicator of class conflict. *Assertions of headscarf freedom defenders:* Headscarf is not a political symbol. The existence of a single domain of defense such as “I cover my head because of my belief” does not show the truth of the allegations against it; but, contrary to all that has been put forward, the existence of a specific purpose. Such as confinement of religious individuals' presence in political arena, marginalizing and excluding by ignoring the principle of “personal statement is essential”. Contrary to those who support the prohibition, - the headscarf prohibition is also the source of the atmosphere in universities that blocks scientific freedom and destroys free thinking. Disclaimer of all other allegations claimed (rejecting the efforts to establish a religion-based state, refusing wearing a headscarf for political gain/rent and vote hunting, expressing their disapproval of being used as an agenda-shifting or diversion tool).

2. Evaluations in the course of Secularism: *Assertions of headscarf prohibition defenders:* This is the theme arguing that the scarf contradicts to the secular and unitary structure of the state. Since the headscarf is a political symbol, it is against the principle of secularism guaranteed in Article 2 of the constitution. *Assertions of headscarf freedom defenders:* Secularism is a principle not prohibiting the practicing religious creeds and worship, but it is a principle that allows all kinds of beliefs to be exercised freely without being dominated by another belief or ideology. Headscarf is not a threat to the secular unitary structure, quite the reverse, it strengthens secularism and the republic, and increases confidence to democracy. Secularism is being utilized as a social pressure tool. The individual does not become secular, the state becomes secular. Proponents of prohibition seek to create an artificial social polarization by marginalizing and excluding headscarf wearers. However, among the people, headscarf wearers do not feel hostility towards those who do not wear headscarf or vice versa.

3. Freedom-related Assertions: *Assertions of headscarf prohibition defenders:* Being without headscarf means to be free, while wearing headscarf means to limit freedom. Headscarf does not mean freedom, but it refers to slavery. By referring to individual freedoms, women are wanted to be compelled to the headscarf, which is a symbol of captivity, especially by politicians. Although rights and freedoms are referred, headscarf is worn under pressure from family, spouse and neighborhood. *Assertions of headscarf freedom defenders:* Due to the right of exercising religious beliefs, as well as right for education and work, wearing scarf is within the scope of fundamental rights and freedoms. Prohibiting or urging anyone to wear the headscarf is not only interfering with one's private life, but also discrimination. Discrimination on the other hand is prohibited throughout the world. References to the neighborhood pressures are more of an artifact of fear.

4. Debates on Public Sphere: *Assertions of headscarf prohibition defenders:* It cannot be mentioned about effrenation in the public sphere, one cannot take office in the state with headscarf. *Assertions of headscarf freedom defenders:* Freedom must be recognized in the public sphere; it must be possible to take office in the state with headscarf. Because it is natural for public officials to have certain political views; what is unnatural is that a public official makes discrimination while performing his/her job.

5. Religion-based Justifications and Comments: *Assertions of headscarf prohibition defenders:* There is no provision related with headscarf in Islam, it has nothing to do with religion. The headscarf emerged later with the distorted/perverted interpretations of the verses while being translated into Turkish or, under the influence of other nations. *Assertions of headscarf freedom defenders:* Although it is not among the pillars of Islam and faith, wearing headscarf is a provision just like those provisions such as to be just, to order goodness, to be kind to parents, to take care of relatives, which are not among pillars of

Islam and faith. For this reason, women wear headscarf. The verses are aimed at building a moral society. There are many measures among them. Headscarf is one of such measures.

Conclusion

Although individuals are considered to be the members of the same society in Turkiye; as can be seen, there are different meanings attributed to headscarf among individuals. When it comes to headscarf, political debates heat up, and when it turns into a political tool, it turns into a problem that occupies the agenda of society. After 2022, an opportunity has arisen on providing the freedom to wear or not to wear headscarf. if this opportunity can be utilized, it is clear that it will contribute to social peace and integration.